

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ.
ΤΜΗΜΑ:ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.
Π.Μ.Σ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ.
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΘΕΜΑ: Η Έννοια του Αξιοθέατου στο Έργο του Ηρόδοτου.

Φοιτητής: Αλέξανδρος Αργυροκαστρίτης.
Καθηγητής: Βασίλης Αναστασιάδης.

Μυτιλήνη,2005.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ο J. Herington, προσπαθώντας να περιγράψει με ακρίβεια το συγγραφικό ρόλο του Ηρόδοτου στις «Ιστορίες» (δημοσιογράφος της εποχής του, Ιστορικός, Φυσικός – Κοινωνιολόγος, Ανθρωπολόγος κ.α.), συγκρίνει τον Αλικαρνασσεά συγγραφέα με ένα Κένταυρο¹ : «Το ανθρώπινο μέρος του ζώου .....είναι ο ευγενικός αξιόπιστος ιστορικός. Το αλογίσιο σώμα του, όμως, το αξεχώριστο από αυτό, είναι κάτι άλλο, κάτι που προέρχεται από ένα πανάρχαιο βασίλειο, πέρα από όρη και βουνά, ένα βασίλειο ελεύθερο και άγριο, όπου οι συμβάσεις μας δεν ισχύουν».

Ο J. Romm δεν αμφιβάλλει για το ότι μια τέτοια σύγκριση θα ευχαριστούσε τον Ηρόδοτο που έτρεφε θαυμασμό μεγάλο για τα ασυνήθιστα πράγματα που προέρχονται από μακρινές χώρες².

Ο Πλίνιος ο Νεότερος έγραφε το 2^ο αι. μ.Χ.: Κάνουμε ταξίδια και διασχίζουμε θάλασσες αναζητώντας αυτό που απαξιούμε να τα κοιτάξουμε όταν είναι μπροστά στα μάτια μας. Και αυτό γιατί είτε η φύση κανόνισε έτσι τα πράγματα, ώστε να κυνηγάμε το μακρινό και να μένουμε αδιάφοροι σε αυτό που είναι δίπλα μας είτε γιατί κάθε επιθυμία χάνει την αξία της όταν ικανοποιείται εύκολα ή ακόμα γιατί αναβάλλουμε την επίσκεψη σε κάτι με τη σκέψη ότι θα μπορούμε να το δούμε όποτε θελήσουμε.

Όποια και αν είναι η αιτία, υπάρχουν πάμπολλα πράγματα στην πόλη μας και στα περίχωρά της που δεν τα έχουμε δει, ούτε καν ακούσει, ενώ αν βρίσκονταν στην Ελλάδα ή στην Αίγυπτο ή στην Ασία..... Θα είχαμε ακούσει και διαβάσει για αυτά και θα τα είχαμε δει με τα ίδια μας τα μάτια».³

Έτσι, φαίνεται ότι κάποιοι τουλάχιστον από τους αρχαίους περιηγητές λαχταρούσαν κάθε τι εξωτικό και μακρινό. Τα ίδια ακριβώς πράγματα διατυπώνουν και οι σύγχρονες τουριστικές θεωρίες όταν αναλύουν τα κίνητρα που ωθούν κάποιον να ταξιδέψει (Βλ. Θεωρία Τουρ. Αντιθέσεων, Αιγινήτης, Ηγουμενάκης, Λύτρας, Κοκκώσης κ.α.). Βέβαια, κάθε εποχή έχει τα δικά της, μοναδικά, χαρακτηριστικά που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όταν μελετάμε ένα φαινόμενο ή μια περίπτωση.

---

¹ J.Romm ,Ηρόδοτος. Η Ζωή και το Έργο του, Αθήνα, εκδ.Τυπωθήτω,2004,σ51-52.
(Πρωτότυπο: James Romm, Herodotus, εκδ.Yale University,1998).

² Ο.π.,σ40.

³ L.Casson, Το Ταξίδι στον Αρχαίο Κόσμο, Αθήνα, εκδ.Μ.Ι.Ε.Τ.,β'ανατύπωση 2003,σ318.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει, να αναλύσει και να περιγράψει τελικά το τι ακριβώς και γιατί ο Ηρόδοτος θεώρησε αξιολογότερο να προτείνει σαν αξιοθέατο σε αυτούς που θα διάβαζαν ή θα άκουγαν το έργο του. Για να γίνει αυτό, είναι απαραίτητη μια εισαγωγή στο πνεύμα που διαμορφώνονταν την εποχή εκείνη.

Τα βιογραφικά στοιχεία του, τα ιστορικά στοιχεία της εποχής και άλλα εισαγωγικά κείμενα των μελετητών του Ηρόδοτου για τον τρόπο σκέψης του και εργασίας του, θα προσπαθήσουν να δώσουν το γενικό πλαίσιο. Σε αυτά περιλαμβάνεται και η προσέγγιση της έννοιας του αξιοθέατου (Hartog, Redfield, H&W Myres, Gould, Powell, Legrand .Θα επισημανθεί «Η σημασία του να βλέπεις» (HARTOG) και τα κίνητρα που κινητοποιούν τον Ηρόδοτο (Redfield, Συστηματικές αντιθέσεις). Η συνέχεια θα στηριχθεί στη δομή των μελετών που ακολουθούν (στην πλειοψηφία τους) οι μελετητές του Ηρόδοτου : Μελέτη της Φύσης και του Ανθρώπινου Στοιχείου.

Στην αρχή (§2) θα παρατεθούν οι αναλύσεις σχετικά με τις περιγραφές του Ηρόδοτου για Λαούς και Πολιτισμούς, με παραπομπές στο πρωτότυπο κείμενο ενώ στο (§3) θα διερευνηθεί η περιγραφή της Φύσης. Στα συμπεράσματα θα επιχειρηθεί μια σύνοψη για το αξιοθέατο στον Ηρόδοτο καθώς και τις επιρροές του έργου του στη μετά από αυτόν εποχή. Επίσης, θα τεθούν ερωτήματα όπως προκύπτουν από τη διερεύνηση της βιβλιογραφίας αλλά και από προσωπική παρατήρηση.

Το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας έχει μεταφραστεί από τα γαλλικά και τα αγγλικά ενώ το υπόλοιπο είναι από τα Ν. Ελληνικά. . Το πρωτότυπο κείμενο έχει μελετηθεί στα Νέα Ελληνικά.

Για να αρχίσουμε όμως να τοποθετούμε τα γεγονότα στο σκηνικό, θα σταθώ σε δύο παρατηρήσεις.

1) Η εποχή που έζησε ο Ηρόδοτος είναι η στιγμή που η Εγγύς Ανατολή, για μεγάλο διάστημα το κέντρο της αρχαίας ιστορίας, παραχωρεί τη θέση της στη Δύση, στους Έλληνες και στους Ρωμαίους. Την εποχή εκείνη είχαν πια χαραχθεί οι βασικές διαδρομές στα ταξίδια του αρχαίου κόσμου, σε ξηρά και θάλασσα με τα εμπορικά δρομολόγια και τη λιθόστρωση. Οι ταξιδιώτες είχαν να επιλέξουν ανάμεσα σε άμαξες, καρότσια, γαϊδουράκια, άλογα και καμήλες. Πάνω στους μεγάλους δρόμους και στις πόλεις υπήρχαν πανδοχεία και μαγειρεία.

Και ανάμεσα στους τακτικούς πελάτες των θαλασσινών και των χερσαίων δρόμων, τους επίσημους απεσταλμένους και τους εμπόρους, ξεπροβάλλει δειλά δειλά ο Ταξιδιώτης για χάρη του ταξιδιού, ο περιηγητής⁴.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι από το 1500 π.Χ. και ύστερα, υπάρχουν σαφείς ενδείξεις για περιηγήσεις στην Αίγυπτο, για ταξίδια που γίνονται από απλή περιέργεια ή για διασκέδαση. Ο τουρισμός εμφανίζεται στην Αίγυπτο και όχι στη Μεσοποταμία γιατί η κοιλάδα του Νείλου παράγει πολύ καλής ποιότητας πέτρα οικοδομών την οποία οι Φαραώ είχαν αρχίσει να χρησιμοποιούν για την ανέγερση των μεγαλόπρεπων τάφων και ναών τους ήδη από το 2700π.Χ. Έτσι, οι Αιγύπτιοι των μεταγενέστερων εποχών βρέθηκαν να ζουν μέσα σε ένα πραγματικό μουσείο, περιστοιχισμένοι από πανάρχαια μνημεία. Η Αίγυπτος στον Ηρόδοτο κατέχει διαπρέπουσα θέση. Βέβαια, πριν από τον Ηρόδοτο έχει υπάρξει ο Όμηρος που ασχολήθηκε όμως κυριώτερα με τα πολυτελή ταξίδια βασιλέων και πριγκίπων⁵.

2) Τα ταξίδια εκείνης της εποχής διατηρούσαν και ένα άλλο χαρακτηριστικό, ειδικά για τους Έλληνες οι οποίοι είχαν εκ φύσεως την τάση του ταξιδιού. Οι άνθρωποι της Αρχαιότητας αναζητούν να γνωριστούν μεταξύ τους : Τα κύρια τουριστικά μέρη είναι καταρχήν πεδία κοινωνικότητας⁶. Και τελικά, πρέπει να σημειώσουμε την ανυπαρξία τεχνολογίας μεταφοράς εικόνας την εποχή εκείνη. Η μεταφορά της πραγματικότητας (αξιοθεάτου) γίνονταν αποκλειστικά με το λόγο, προφορικό και γραπτό. Και τότε η περιέργεια πρέπει να «φούντωνε».

Η συλλογή του κύριου όγκου του υλικού πραγματοποιήθηκε στο Τμήμα «Sciences Humaines» της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Paris X Nanterre, την Άνοιξη του 2004.

---

⁴ Ο.π.,σ63-64.

⁵ Ο.π.,σ32.

⁶ J.-M.Andre&M.-F.Baslez, Voyager dans l'Antiquite, Paris, εκδ.FAYARD, 1993,σ8 και σ.543: On cherchait a se retrouver entre soi et les hauts lieux du tourisme antique furent avant tout des espaces de sociabilite....

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η γέννηση του Ηρόδοτου τοποθετείται περίπου στο 484 π.Χ., στην Αλικαρνασσό. Μέλος ευκατάστατης οικογένειας, με πατέρα τον Λύξη και μητέρα τη Δρυώ, έζησε τα πρώτα του χρόνια σε μια πόλη (Αλικαρνασσό) με «πολυπολιτισμικές» όπως θα λέγαμε σήμερα, επιρροές ⁷ και σε μια εποχή όπου οι κοινωνικές διαφορές και ανισότητες φαίνεται να οξύνονταν ⁸. Ο Ηρόδοτος έλαβε μέρος σε αποτυχημένη «κινητοποίηση» κατά του τυράννου της πόλης, του Λυγδάμιου του Β' και μετά από αυτό πήγε στη Σάμο σαν πρόσφυγας. Την κινητοποίηση είχε οργανώσει ο Πανυάσις με τον οποίο ο Ηρόδοτος φαίνεται να έχει κάποια συγγενική σχέση. Ο Πανυάσις υπήρξε ο ποιητής του μύθου του Ηρακλή και της Ιστορία τους Ιωνικού Αποικισμού ⁹ και φαίνεται να επηρέασε το έργο του Ηρόδοτου.

Το 454 π.Χ. η Αλικαρνασσός εισήλθε στην Αθηναϊκή Συμμαχία και αυτό φαίνεται να του έδωσε τη δυνατότητα να μπορεί να επιστρέψει εκεί. Δεν πρέπει να έμεινε όμως για πολύ. Με τα ταξίδια του θα ασχοληθούμε αργότερα. Ωστόσο, μετά από πολλές περιηγήσεις (σε κάποιες από αυτές παραδίδει διαλέξεις στην Ολυμπία και στην Αθήνα τα έτη 444/3, κατέληξε στους Θούριους, ελληνική αποικία στη Ν. Ιταλία όπου και τοποθετείται ο θάνατός του το 425.

Υπενθυμίζοντας τις παρατηρήσεις που αναφέρονται στο πρόλογο, περί αλλαγής του κέντρου βάρους της Ιστορίας της εποχής εκείνη, της σταθεροποίησης των βασικών δρόμων και δρομολογίων αλλά και της διαδικασίας «κοινωνικοποίησης» και γνωριμίας των ανθρώπων μέσα από τα ταξίδια, θα προσπαθήσουμε να τοποθετήσουμε τον Ηρόδοτο στο συγκεκριμένο χρονικό – ιστορικό κοινωνικό πλαίσιο.

Απαρχή της Ιστορίας.

Κατά τον 5^ο αι. η Ιστορία καθίσταται ως νέος τρόπος έρευνας (με τη σύγχρονη έννοια του όρου) : πρόκειται για τη συλλογή ευρέως φάσματος

⁷ J.L.Myres, Herodotus Father of History, Oxford at The Clarendon Press, σ2.

⁸ Ο.π.

⁹ Σειρά «Αρχαία Ελληνική Γραμματεία», Ηρόδοτος, επιμ. Β.Μανδηλαρά, Αθήνα, εκδ.Κάκτος, 1994, σ14

ελεγχόμενων πληροφοριών που αφορούν την εξέλιξη των ανθρώπινων κοινωνιών. Είναι έρευνα, αναζήτηση, εξέταση, πληροφορία. Ο νέος αυτός όρος «Ιστορία» συνδέεται με το ρήμα «οίδα» (γνωρίζω). Ένας όρος που έχει σημαντικό ρόλο στην ινδοευρωπαϊκή σκέψη (λατ. : video, «je vois»). Είναι χαρακτηριστικό ότι το έργο του Ηρόδοτου φέρει αυτό τον τίτλο στον πληθυντικό : «Ιστορίαι». Η επιτυχία των δημόσιων αφηγήσεων του Ηρόδοτου δείχνει το τεράστιο ενδιαφέρον των Αθηναίων για την κατανόηση της λειτουργίας των ανθρώπινων υποθέσεων, εμπλουτίζοντας ταυτόχρονα τη συλλογική μνήμη. Είναι η εποχή όπου η αναζήτηση της αλήθειας τίθεται σαν αντικειμενικός στόχος της διάνοησης. Οι Ίωνες φιλόσοφοι επιχειρούσαν να κατανοήσουν τον κόσμο ενώ ταυτόχρονα οι λογογράφοι άρχιζαν να συγγράφουν τα χρονικά τους. Ακόμα περισσότερο, τον 5^ο αι., η ανάπτυξη της Ιστορίας είναι συντρέχουσα με αυτή της σοφιστικής : Είναι και οι δύο παράλληλες έρευνες. Και στις δύο περιπτώσεις, ένα μεθοδολογικό δόγμα τίθεται σε δράση : το κριτικό πνεύμα.¹⁰

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα ο Ηρόδοτος παρουσιάζεται ως ο Ιστορικός της διαφοράς. Του αρέσει να δείχνει αυτό που χωρίζει τις ανθρώπινες κοινότητες. Το γραφικό, το λαμπερό, το ανήκουστο, το παράδοξο και το μοναδικό προσελκύουν την προσοχή του.... και η Ανατολή είναι το μέρος των πραγμάτων που τον εκπλήσσουν: «Θώματα» (=καταπληκτικά θαύματα).

Κάνει έρευνες πολύ μεθοδικές μεταδίδοντας αναρίθμητες πληροφορίες, εκδιώχνοντας τις αμφιβολίες μέχρι να σχηματίσει περισσότερες εκδοχές όταν οι «πηγές» του διίστανται. Αυτό που μένει είναι μια αξιοσημείωτη προσπάθεια αντικειμενικότητας ακόμα και αν δεν μπορεί πάντα να κρύψει καλά τις συμπάθειές του. Εξηγεί την πλοκή της Ιστορίας σα συνέπεια της θέλησης των Θεών και της Μοίρας αλλά και του συνδυασμού τους με τις πράξεις των ανθρώπων, τις δυνάμεις αυτού του κόσμου. Φίλος με τον Περικλή και με το Σοφοκλή, δε θέλει να αφήνει αμφιβολίες στον αναγνώστη και χρησιμοποιεί κριτήρια ομοιότητας («πιθανός», λέξη του βασικού λεξιλογίου των Σοφιστών : πιθανός, αληθοφανής), δημιουργός του ιστορικού γένους, ο Ηρόδοτος είναι κατά κάποιους «πατέρας» επίσης της

---

¹⁰ P.Leveque, La Grece aux Temps Classiques.Le Ve siecle, σ.415-416.

εθνολογίας και της ανθρωπολογίας. Το ενδιαφέρον του για «τους άλλους» (μη Έλληνες) είναι ίσως η πιο πολύτιμη κληρονομιά του.¹¹

Η εποχή του είναι η εποχή όπου ο χώρος που σήμερα ονομάζουμε «Ελλάδα» έχει βγει για τα καλά από την εποχή του Σιδήρου, έχει υιοθετήσει την εκχρηματισμένη οικονομία, και από την Αθήνα έχει περάσει ο Σόλωνας. Το 499 οι Ίωνες εξεγείρονται κατά των Περσών και το 490 διεξάγεται η μάχη του Μαραθώνα. Νωρίτερα, έχουν αρχίσει να ιδρύονται αποικίες στην περιοχή της Μεσογείου (640 : Ναύκρατης στο Νείλο, 535 : Μασσαλία). Η Περσική κυριαρχία αρχίζει να φθίνει, οι Έλληνες αναμετρώνται με τους Καρχηδόνιους και αναπτύσσουν το εμπόριο. Άρχισαν έτσι να έχουν μια πιο σαφή εικόνα για τη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα ¹². Το 499 διεξάγεται η μάχη των Πλαταιών και οι Έλληνες περνούν στο κέντρο της Ιστορίας.¹³

Και αν σε αυτό το πλαίσιο διαμορφώθηκε ο χαρακτήρας του Ηρόδοτου (ανάπτυξη Πόλης – Κράτους, Αποικισμός, Φιλοσοφία), δεν αποκλείεται να ξεκίνησε τη «καριέρα» του σαν έμπορος, όπως ο Σόλωνας αν και η συμπεριφορά του απέναντι στο εμπόριο δεν είναι σαν κάποιου που θα προερχόταν από τον κύκλο του Περικλή ¹⁴. Ακόμα όμως και στην περίπτωση που δεχθούμε ως ορθή αυτή την εκδοχή σχετικά με το ξεκίνημα της καριέρας του, μάλλον αυτή δεν εξελίχθηκε έτσι. Η επιστημονική έρευνα τον περιγράφει σαν συνδυασμό παιδαγωγού, επιστήμονα και συγγραφέα που αρχικά ανακάλυψε την ιστορία σαν ένα τρόπο κατανόησης του κόσμου σα σύνολο και που την έκανε ισάξια με την ποίηση και τη φιλοσοφία, συνδυάζοντας τις υπάρχουσες παραδόσεις που ενσωματώνει κάθε γεγονός¹⁵. Γι' αυτό ίσως και ο Ηρόδοτος συγκρίνεται με τον Όμηρο ως ο «Όμηρος της Ιστοριογραφίας» σε μια έμμετρη επιγραφή του 1^{ου} – 2^{ου} αι. μ.Χ¹⁶. Τελικά, φαίνεται ότι ο απώτατος σκοπός του Ηρόδοτου δεν είναι μια αυτόνομη ιστορία αλλά πάντα Η Ιστορία σε σχέση με τους άλλους.¹⁷

---

¹¹ Ο.π.,σ416-417.

¹² L.Casson, Το Ταξίδι στον Αρχαίο Κόσμο, Αθήνα, εκδ.Μ.Ι.Ε.Τ., β' ανατύπωση 1993, σ67.

¹³ Ο.π.,σ65.

¹⁴ W.W.How&J.Wells, A Commentary on Herodotus, Oxford at The Clarendon Press, σ.17

¹⁵ H.R.Immerwahr, Form and Thought in Herodotus, Ohio, εκδ.Press of Western Reserve University for The American Philological Assosiation,1966,σ5.

¹⁶ J.Romm, Ηρόδοτος.Η Ζωή και το Έργο του, Αθήνα, εκδ.Τυπωθήτω,2004, στο πρόλογο του επιμελητή Α.Μαρκαντωνάτου (Παν/μιο Πατρών),σ12-13.

¹⁷ H.R.Immerwahr,σ13. Τη συγκεκριμένη θέση μπορεί κάποιος να την εντοπίσει σχεδόν σε όλες τις σχετικές με τον Ηρόδοτο μελέτες

Λογική, Τρόπος Σκέψης και Εργασίας του Ηρόδοτου.

Ο Ηρόδοτος οδηγήθηκε να καταγράψει όχι μόνο τις πράξεις και τα επιτεύγματα των ανθρώπων που τον εντυπωσίασαν αλλά και καθετί αξιοπαρατήρητο για εκείνους τους τόπους του κόσμου όπου τον οδήγησε η μελέτη της εξάπλωσης της Περσικής Αυτοκρατορίας¹⁸. Για το πως συνέλεξε όλες αυτές τις πληροφορίες, αν πήγε ο ίδιος στην «πηγή» ή η «πηγή» σε εκείνον, για το τι επέλεξε και για το τι απέρριψε αλλά και για το τι τελικά ποσοστό ακρίβειας επιτυγχάνει στις περιγραφές του έχουν γραφεί χιλιάδες σελίδες με αντικρουόμενες απόψεις. Φαίνεται όμως οι περισσότεροι μελετητές

να συγκλίνουν σε κάποια κοινά στοιχεία σε ότι αφορά τον τρόπο που σκεφτόταν αλλά και τη μεθοδολογία του. Τα χαρακτηριστικά αυτά φαίνεται να συνοψίζονται ως εξής :

Ο Ηρόδοτος, απόλυτα ανεξάρτητος, αυστηρός, εμπειριστής στις κρίσεις του, είναι εξίσου με το καθένα μας προϊόν της εποχής και του πολιτισμού του. σε πολλές περιπτώσεις βλέπουμε ότι εμφανώς θέτει τις πολιτισμικές προκαταλήψεις του υπεράνω των δεδομένων που εξετάζει και αντιλαμβάνεται μόνο ότι αυτές οι προκαταλήψεις του επιτρέπουν να δει.

Ωστόσο, το έργο του εξελίσσεται όπως και ο ίδιος σαν άνθρωπος μέσα από τις νέες γνώσεις και εμπειρίες που αποκτά ¹⁹ : Ο Ηρόδοτος, αρχικά εθνογράφος και γεωγράφος, δεν φαίνεται να έγινε ιστορικός παρά μόνο μετά το πέρασμά του από την Αθήνα.

Το έργο του λοιπόν φέρει μια επιστημολογική τομή : Πριν την επίσκεψη (όπου δεν είναι ακόμα ιστορικός) και μετά όπου πραγματικά είναι. Ο K. Von Fritz, υποστηρικτής και αυτός της εξελισσόμενης σκέψης του Ηρόδοτου, τοποθετεί αυτό το σημείο τομής σε μια επίσκεψή του στην Αίγυπτο.²⁰ Όπου όμως και να βρίσκεται αυτό το επίμαχο αυτό σημείο, ο τρόπος σκέψης του Ηρόδοτου μπορεί να αποτυπωθεί στο πολύπτυχο²¹ :

---

¹⁸ J.Gould, Herodotus, N.Yόρκη 1989, στο κεφ.: Χαρτογραφώντας άλλους κόσμους, σ5 στη μτφρση Β.Ι.Αναστασιάδη (1994).

¹⁹ Βλ: F.Hartog, Le Miroir d'Herodote. Essai sur la representation de l'autre, εκδ.Gallimard,2001.

²⁰ Ο.π.,σ541.

²¹ Βλ. Gould .

- ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ
- ΣΥΓΚΡΙΣΗ
- ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ
- ΠΙΘΑΝΟΛΟΓΗΣΗ

Μέσα σε όλα αυτά προσπαθεί να ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΕΙ τα φαινόμενα που εξετάζει, δηλαδή να τα ΕΞΗΓΗΣΕΙ. Σα χαρακτηριστικό παράδειγμα παρατίθεται η σύγκριση της γεωγραφίας της Κάτω Αιγύπτου με αυτή της Ερυθράς Θάλασσας (Ζ.11.4-12.3).

Χωρίς να αποσιωπά απαραίτητα ότι θεωρεί απίστευτο (αντίθετα το καταγράφει και επιχειρηματολογεί εναντίον του π.χ. Ζ.22.1-4 : Για τις πλημμύρες του Νείλου), καταγράφει με μεγάλη προσήλωση την αλυσίδα των πληροφορητών του. Ο Ηρόδοτος όμως έχει και μια συγκεκριμένη αντίληψη για το σκηνικό όπως διαμορφώνεται μπροστά στα μάτια του²². Σύμφωνα με το Ηροδότειο πρότυπο του κόσμου τα πράγματα καθίστανται ολοένα και πιο παράδοξα όσο απομακρυνόμαστε από την (ελληνική) κανονικότητα στο κέντρο και ο ίδιος είναι σχετικά αντικειμενικός ως προς αυτά που μελετά.

Είναι χαρακτηριστική η φράση :

«Τα άκρα του κόσμου πήρα ως μερίδιό τους όλα τα εντυπωσιακά πράγματα, ακριβώς όπως η Ελλάδα πήρε ως μερίδιό της τις λεπτότερα αναμεμιγμένες περιοχές» (3.10. 6.1).

Το κέντρο του Ηροδότειου Χάρτη είναι η Ιωνία, σημείο όπου η φυσική ανάμειξη είναι λεπτά ισορροπημένη (1.141.1) και όπου οι Ίωνες αναμιγνύονται με άλλους λαούς (1.146.1) (βλ. Πέρσες).

Σε αυτό το χάρτη η έννοια του «κενού» δεν έχει θέση. Όλα εντάσσονται σε μία συστηματική λογική που επιδιώκει να καταστήσει τον κόσμο κατανοητό και ερμηνεύσιμο (στο συγκεκριμένο κοινό του και στον εαυτό του) διαμέσου της διατύπωσης συγκεκριμένων επεξηγηματικών σχημάτων²³. Η σύγκριση βέβαια της περιφέρειας με το κέντρο είναι δεδομένο ότι μπορεί, πολύ άνετα,

²² Υπενθυμίζεται η κοινωνικοανθρωπολογική έννοια της ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗΣ.

²³ Βλ. Gould, σ3 στη μτφρση.

να οδηγήσει στη διατύπωση εσφαλμένων συμπερασμάτων. Αυτό είναι κάτι με το οποίο όμως δε θα ασχοληθούμε.²⁴

Αυτά που σημειώνεται να έχουν σχέση με το θέμα μας είναι ότι :

A. Το έργο του Ηρόδοτου είναι αποτέλεσμα μια μακρόχρονης, πολύπλοκης, δυναμικής και προσωπικής διαδικασίας.

B. Φαίνεται να εντάσσεται στις γενικότερες φιλοσοφικές αναζητήσεις του 5^{ου} αι.

Γ. Φαίνεται να έχει μια κεντρική συγκριτική λογική (του ότι καινούργιο βλέπει με ότι του είναι γνωστό) με στόχο να εξηγήσει πράγματα και καταστάσεις.

Δ. Συνδέει το χαρακτήρα και τη συμπεριφορά των ανθρώπων με το φυσικό περιβάλλον και τις καιρικές συνθήκες, τουλάχιστον σε πολλές περιπτώσεις. (2.35.1-2 : Για την περιγραφή της Αιγύπτου και τα επιτεύγματα που είδε εκεί).

«Σχετικά με την Αίγυπτο, όμως, έχω ακόμα πάρα πολλά να αναφέρω επειδή η χώρα αυτή διαθέτει ένα σωρό αξιοσημείωτα πράγματα και τα περισσότερα μνημεία – ανώτερα από κάθε περιγραφή- από οποιοδήποτε άλλο μέρος του κόσμου. Αυτός είναι αρκετός λόγος για να αναφερθώ σε αυτή.

Το κλίμα της Αιγύπτου και η μοναδική συμπεριφορά του Νείλου, που δε μοιάζει με κανένα άλλο ποτάμι, δεν είναι τα μόνο αξιοπερίεργα στη χώρα. Οι ίδιοι οι Αιγύπτιοι, με τα ήθη και τα έθιμά τους, φαίνεται να έχουν ανατρέψει ακόμη και τις πιο κοινές συνήθειες της ανθρωπότητας.»

Στην παράγραφο αυτή εκτιμώ ότι μπορούμε να συναντήσουμε όλα τα χαρακτηριστικά της σκέψης του Ηρόδοτου.

Πάντως σε ότι αφορά την εγκυρότητα των περιγραφών του παρατηρείται το εξής: ο Ηρόδοτος κατηγορείται για την ανόητη προτίμησή του για το «αξιοθαυμαστό» .

Η κατηγορία φαίνεται να ευσταθεί, ειδικά σε ζητήματα αριθμών. Η εκτίμηση του Ηρόδοτου π.χ. για το πλήθος του Περσικού στρατού είναι

---

²⁴ Βλ. σχετικά: J.Redfield, Herodotus the Tourist, 1985, σ97-118 ,μτφρση Β.Ι.Αναστασιάδη (1994).

απέλπιδα (Στο 7.186 μιλιά για 5.283.220 άνδρες, ακριβώς!) –και μάλιστα η τυχόν εσφαλμένη εκτίμηση χαρακτηρίστηκε από κάποιους ως και εσκεμμένη (H's mistake is a deliberate one). Κάτι τέτοιο θα καθιστούσε όλο του το έργο αναξιόπιστο αν και φαίνεται η άποψη αυτή τελικά να απορρίπτεται.²⁵

Ο όγκος των πληροφοριών, των σχολιαστών και των χαρακτηρισμών για τον Ηρόδοτο και το έργο του (αντικρουόμενων ή μη) είναι τεράστιος και η ταξινόμησή του με συγκεκριμένα κριτήρια είναι δύσκολη δουλειά. Ωστόσο, αυτό που προσπαθώ να κάνω είναι να παραθέσω αρχικά κρίσεις γενικότερου ενδιαφέροντος, στοχεύοντας στη συνέχεια στις παραπομπές εκείνες που αφορούν πιο άμεσα το θέμα της εργασίας.

Είναι φανερό, νομίζω, πλέον ότι τα «εξέχοντα έργα» ή «επιτεύγματα» έχουν κεντρική θέση στο θέμα του ηροδότειου έργου. Ο Ηρόδοτος επανειλημμένα δικαιολογεί το μήκος της πραγμάτευσής του επικαλούμενος το μέγεθος και τον αριθμό των επιτευγμάτων. Πώς όμως έφτασε ο ίδιος μπροστά από αυτά τα έργα;

2.35.1 & 3.60.1 για την Αίγυπτο και τη Σάμο :

«Αναφέρθηκα με τόσες λεπτομέρειες στην ιστορία της Σάμου, επειδή ο λαός της είναι υπεύθυνος για τρία από τα μεγαλύτερα οικοδομικά και μηχανικά επιτεύγματα του ελληνικού κόσμου. Το πρώτο είναι μια σήραγγα με μήκος επτά στάδια, ύψος οκτώ πόδια και άλλα τόσα πλάτος, που ανοίχτηκε στη βάση ενός βουνού με υψόμετρο εκατόν πενήντα οργιές. Κατά μήκος της υπάρχει ένα κανάλι βάθους είκοσι πήχεων και πλάτους τριών ποδιών, μέσα στο οποίο κυλάει άφθονο νερό με σωλήνες από μια πηγή και υδροδοτεί την πόλη.....Το δεύτερο είναι ένα τεχνητό λιμάνι με βάθος είκοσι οργιές και ο μύλος του επεκτείνεται πάνω από δύο στάδια μέσα στη θάλασσα. Επιπλέον, το νησί έχει το μεγαλύτερο από όλους τους γνωστούς ελληνικούς ναούς..... Αυτά δικαιολογούν την πιο μακροσκελή αναφορά μου στην ιστορία του

---

²⁵ W.W.How&J.Wells, σ44, 'Fodness for the marvellous'.

νησιού της Σάμου».

3.60:

Το κλίμα της Αιγύπτου και η μοναδική συμπεριφορά του Νείλου, που δε μοιάζει με κανένα άλλο ποτάμι, δεν είναι τα μόνο αξιοπερίεργα στη χώρα. Οι ίδιοι οι Αιγύπτιοι, με τα ήθη και τα έθιμά τους, φαίνεται να έχουν ανατρέψει ακόμη και τις πιο κοινές συνήθειες της ανθρωπότητας.

Ο ίδιος αναφέρει τρεις σοβαρούς λόγους για να ταξιδέψει κάποιος :

«.....στη διάρκεια της εκστρατείας του Καμβύση στην Αίγυπτο, πολλοί Έλληνες επισκέπτονταν τη χώρα για τον ένα ή τον άλλο λόγο. Κάποιοι, όπως είναι φυσικό, για εμπόριο, άλλοι ως μισθοφόροι και άλλοι, ίσως, από απλή περιέργεια, για να δουν ότι παράξενο υπάρχει εκεί »(3.139).

Η τελευταία περίπτωση νοείται και σαν «επίσκεψη των αξιοθέατων» και την αντιστοιχίζεται με την ελληνική λέξη «Θεωρία» ενώ ο Ηρόδοτος δεν πρέπει να ήταν ούτε ο πρώτος ούτε ο τελευταίος Έλληνας που πέρασε κάποιο διάστημα της ζωής του βελτιώνοντας τον εαυτό του με την επίσκεψη ξένων χωρών. Ο Ηρόδοτος εμφανίζεται, να είναι ένας απορημένος ταξιδιώτης, ή όπως θα λέγαμε «τουρίστας», (μια ερμηνεία της λέξης Θεωρία είναι «τουρισμός»). Ο όρος θεωρία υιοθετήθηκε από τους φιλοσόφους για να αποδώσουν τη δική τους ενασχόληση²⁶. Όταν ζήτησαν από τον Πυθαγόρα να εξηγήσει το περιεχόμενο του όρου φιλόσοφος, αυτός παρομοίασε τη ζωή του με τους μεγάλους αγώνες : άλλα έρχονται για να αγωνισθούν, άλλοι για να αγοράσουν ή για να πουλήσουν, οι περισσότεροι όμως έρχονται για δουν.

Η διασταύρωση του Πυθαγόρα με τον Ηρόδοτο είναι αποκαλυπτική : «.....Για το λόγο αυτό λοιπόν (να μην μπει στον πειρασμό να αλλάξει τους νόμους του) –και χωρίς

---

²⁶ Βλ. σχετικά: J.Redfield.

αμφιβολία για την απόλαυση του ταξιδιού. Ο Σόλωνας έφυγε από την πατρίδα του και αφού επισκέφθηκε την αυλή του.....στην Αίγυπτο, πήγε στις Σάρδεις για να γνωρίσει το Κροίσο.....Αφού ο Σόλωνας παρατήρησε και εξέτασε τα πάντα, ο Κροίσος, όταν ήρθε η κατάλληλη στιγμή, τον ρώτησε : «Αθηναίε φίλε μου, έχω ακούσει να λέγονται πολλά για τη σοφία σου και για τον μακρύ δρόμο που έκανες, γιατί, από αγάπη για τη γνώση, έχει γυρίσει πολλά μέρη. Τώρα δεν μπορώ να αντισταθώ στη λαχτάρα μου να σε ρωτήσω : Ποιός είναι ο πιο ευτυχισμένος που γνώρισες;» (1.30)

Στο σημείο αυτό είναι ίσως χρήσιμο να υπενθυμίσουμε το εξής: Η μεταφορά της γνώσης και των πληροφοριών γίνονταν τότε μόνο με το λόγο και ο πολιτισμός χαρακτηρίζεται σαν «προφορικός». Η εικόνα ή μια οποιαδήποτε κατάσταση δε μπορούσε (παρά σπάνια) να εντυπωθεί σαν εικόνα και φυσικά να μεταφερθεί. Είναι κάτι αντίστοιχο με αυτό που αναφέρει ο μέγας ιστορικός της τέχνης, καθηγητής Sir Ernst Gombrich ως έναν από τους λόγους «που έφεραν στη μόδα την τέχνη τώρα (20^{ος} αι.) παρά οποτεδήποτε άλλο στο παρελθόν :

1.2.3.4.5.6....

7 : Ο 7^{ος} παράγοντας που θα μπορούσε να είναι και ο 1^{ος} είναι το γεγονός της διάδοσης της φωτογραφίας ως αντιπάλου της ζωγραφικής.....»

27

Την εποχή του Ηρόδοτου η ζωγραφική δεν είχε λάβει τα αντίστοιχα ηνία από το λόγο και τη θεωρία.

Για τη σημασία του να «ακούει» και να «βλέπει» κάποιος εκείνη την εποχή αξίζει να σημειωθούν τα εξής: Πώς κάποια διήγηση μπορούσε να γίνει πιστευτή; Βασικά, οι δύο πόλοι ανάμεσα στους οποίους αναπτύσσεται αυτή η ρητορική είναι το μάτι και το αυτί: Το μάτι του ταξιδιώτη, το αυτί του κοινού (αλλά επίσης το

---

²⁷ E.H.Gombrich, Το Χρονικό της Τέχνης, Αθήνα, εκδ.Μ.Ι.Ε.Τ.,2003.
(Πρωτ.: The Story of Art, εκδ.Phaidon,1950).

αυτί του ταξιδιώτη και το μάτι του κοινού). Αλλά από το μάτι στο αυτί, η διαδρομή δεν είναι ευθύγραμμη. Υπάρχει ένα σύνολο διαδρόμων, κλιμάκων και περασμάτων που διακόπτονται, ξεκινούν από άλλο σημείο, ενίοτε σε άλλο επίπεδο. Αυτά συνιστούν το παιχνίδι της έκφρασης .

ΕΙΔΑ, ΑΚΟΥΣΑ²⁸

Το μάτι ή καλύτερα η αυτοψία : αφορά την ενέργεια του ματιού σαν τρόπους έκφρασης. Με το «είδα» ο αφηγητής παρεμβαίνει στην αφήγησή του επιχειρώντας να γίνει πιστευτός. Στο σημείο αυτό, η ελληνική γλώσσα συμφωνεί με τις άλλες ινδοευρωπαϊκές: «Αν τώρα δύο άνθρωποι διαπληκτίζονται λέγοντας ο ένας «εγώ, είδα» και ο άλλος «Εγώ, άκουσα», αυτόν ο οποίος λέγει «εγώ, είδα», είναι αυτός τον οποίο πρέπει να πιστέψουμε. Η αυτοψία μας επαναφέρει σε δύο κατευθύνσεις προς τις οποίες κινείται το Ηροδότειο εγχείρημα : Στην εποποιία και στις ιωνικές αναζητήσεις του 6^{ου} αι. Ο Όμηρος κάνει την αρχή ανάμεσα στην οπτική μαρτυρία και στα υπόλοιπα είδη (κυρίως ακουστική) και η έκφραση «είδα με τα μάτια μου», η οποία φέρει περισσότερη πειθώ από το απλό «είδα», ειδικά από τη στιγμή που αφορά «εκπληκτικό» ή «θαυμάσιο» φαινόμενο....

Ακόμα και ο Ξενοφάνης λέει ότι για να γνωρίσεις πρέπει να έχει δει ενώ ο Αριστοτέλης λέει στις πρώτες γραμμές της «Μεταφυσικής» : «Προτιμούμε την όραση από όλα τα υπόλοιπα. Ο λόγος είναι ότι η όραση μας κάνει να αποδεχόμαστε το μεγαλύτερο όγκο γνώσεων και να ανακαλύπτουμε τις περισσότερες διαφορές»..... Χρειάζονται καλά πόδια και καλά μάτια καθώς πρόκειται για να δώ και να επισκεφτώ ..... Η πρώτη μορφή ιστορίας, αυτή που ο Hegel αποκαλεί «αυθεντική ιστορία», οργανώνεται γύρω από ένα «είδος», που επιβεβαιώνει αυτό που «λεω» στο μέτρο που λεω αυτό που πραγματικά έχω δει. Να είναι κάποιος ιστορικός δε σημαίνει να λέει απλά αυτά που είδε. Πρόκειται περισσότερο για το τι είναι ορατό και για τις συνθήκες ορατότητας. Όπως η δική μας λέξη, όραση, (vision) μα ακριβέστερα το να έχεις κοιτάξει δε σημαίνει το ίδιο με τη λέξη «Όψις» που είναι το να βλέπεις για να μαθαίνεις. Αυτό είναι η Εποπτεία.

Η λέξη «Όψις» ακόμα σημαίνει την όραση (υποκειμενική και αντικειμενική), τη παρουσία μα επίσης και το όνειρο, την αυταπάτη. Ο

---

²⁸ Βλ. F. Hartog, σ395 ως 424. Για το ίδιο θέμα: C. Darbo-Peschanski, Le discours du particulier. Essai sur l'enquete herodoteene, Paris, εκδ.: Seuil, Fevrier 1987, σ84.

Ηρόδοτος τη χρησιμοποιεί δεκαοκτώ (18) φορές με αυτή την έννοια²⁹. Η «αυταπάτη» αποτελεί λοιπόν τμήμα του ορατού, θεωρείται σαν «αυτονομία». Παρακινεί κάποιον να πιστέψει και/ή να κάνει κάτι όπως ο Ξέρξης αποφάσισε να ματαιώσει τα εκστρατευτικά του σχέδια προς την Ελλάδα μετά από ένα όραμα που έβλεπε επί συνεχόμενες νύχτες. Έτσι, στις «Ιστορίες» του Ηροδότου το «αόρατο» φαίνεται να διεισδύει στο «ορατό». Στην ασιατική ακτή το «αόρατο» φαίνεται (βλέπεται) και γίνεται αντικείμενο αφήγησης στην «ελληνική» πλευρά. Μετά την «όψη» έρχεται η «ακοή»: Όχι μόνο ότι «είδα» αλλά πως «αντιλήφθηκα» (γαλλικά: J'ai entendu). Στο 2^ο βιβλίο «Ευτέρπη» § 148: Επίσκεψη στο λαβύρινθο στην Αίγυπτο όπου μιλά για ότι είδε και για ότι δεν τον άφησαν να δει:

Για να ενισχύσουν τους δεσμούς μεταξύ τους, αποφάσισαν να αφήσουν ένα κοινό μνημείο της βασιλείας τους και έχτισαν ένα λαβύρινθο λίγο πιο μακριά από τη λίμνη Μοίρη, κοντά στο σημείο που λέγεται πόλη των Κροκοδείλων. Είδα αυτό το κτίριο, το οποίο Δε νομίζω πως μπορώ να περιγράψω· πρέπει να στοίχισε σε κόπο και σε χρήματα περισσότερο από όλα τα Τείχη και τα δημόσια έργα όλων μαζί των Ελλήνων..... Οι πυραμίδες επίσης είναι εκπληκτικά κτίρια και η καθεμία τους συναγωνίζεται τα πιο φιλόδοξα έργα στην Ελλάδα· Όμως ο λαβύρινθος τα ξεπερνάει όλα. Έχει δώδεκα (12) σκεπαστά ανάκτορα, έξι (6) που αντικρίζουν το βορρά και έξι (6) το νότο και οι πύλες της μιας σειράς είναι ακριβώς απέναντι από τις πύλες της άλλης, με ένα συνεχόμενο τοίχο που περικλείει το σύνολο. Μέσα, το οικοδόμημα είναι διώροφο και περιέχει τρεις χιλιάδες (3000) δωμάτια από τα οποία τα μισά είναι υπόγεια και τα άλλα μισά ακριβώς από πάνω τους με οδήγησαν στα δωμάτια του πάνω ορόφου και ότι πω για αυτά θα είναι από προσωπική παρατήρηση ενώ για τα υπόγεια μπορώ να μιλήσω μόνο από περιγραφές, αφού

---

²⁹ Βλ. F. Hartog, σ406.

οι υπεύθυνοι Αιγύπτιοι δε μου επέτρεψαν να τα δω, γιατί περιέχουν τους τάφους των βασιλιάδων που έχτισαν το λαβύρινθο καθώς και τους τάφους των ιερών κροκοδείλων. Τα πάνω δωμάτια, αντίθετα, τα επισκέφθηκα ο ίδιος και δυσκολεύτηκα πραγματικά να πιστέψω ότι είναι έργα ανθρώπων· τα εντυπωσιακά και περίπλοκα περάσματα από δωμάτιο σε δωμάτιο και από ανάκτορο σε ανάκτορο ήταν ένα ατελείωτο θαύμα μπροστά στα μάτια μου καθώς περνούσαμε από αυλές σε δωμάτια, από δωμάτια σε διαδρόμους και από διαδρόμους σε άλλα δωμάτια και από εκεί σε άλλες αυλές.

Η απόσταση βέβαια από την «όψη» στην «Ακοή» μπορεί να ποικίλλει. Στον Ηρόδοτο όμως και τις «Ιστορίες» του η κάλυψη αυτής της απόστασης όπως αποτυπώθηκε στις δημόσιες διαλέξεις του στην Αθήνα και στην Ολυμπία φαίνεται να βραβεύτηκε με δέκα (10) τάλαντα, βραβείο σημαντικό για την εποχή εκείνη. Αναφέρεται μάλιστα το περιστατικό κατά το οποίο ο Θουκυδίδης σε μικρή ηλικία ακούγοντας μια τέτοια διάλεξη εντυπωσιάστηκε τόσο που ξέσπασε σε κλάματα.³⁰

Πως όμως ο Ηρόδοτος «καλύπτει» αυτήν την απόσταση; Πως παρεμβαίνει στη διήγηση του ώστε να πείσει τους ακροατές ή τους αναγνώστες του έργου του; Για το σκοπό αυτό εντοπίζονται τρεις (3) τρόποι:³¹

α) Ο πρώτος αναφέρεται στη χρήση των λέξεων «Θαύμα» και στα «έργα Θαυμαστά». Το «Θαύμα» χρησιμοποιείται ουσιαστικά ως τίτλος της διήγησης. Ο αφηγητής διαβαθμίζει κιόλας τα «αντικείμενα» με τη χρήση του υπερθετικού βαθμού. Χαρακτηριστικά: 7,204:

«Τα τμήματα των διαφόρων εθνών διοικούνταν το καθένα από δικούς του αξιωματικούς, αλλά γενικός διοικητής του στρατού ήταν ο Σπαρτιάτης Λεωνίδας που απέλαυε και του θαυμασμού όλων» (αρχ: ..... ο δε

³⁰ Βλ.:F.Hartog,σ43&Myres σ5.

³¹ Βλ.:F.Hartog,σ544.

θαυμαζόμενος μάλιστα και παντός του στρατεύματος
Λακεδαιμόνιος ήν Λεωνίδης) και 8,135:

«Αυτό που λένε οι Θηβαίοι ότι συνέβη
τότε μου φαίνεται πολύ εντυπωσιακό» (αρχ.
Τότε δε Θωμά μοι μέγιστον γενέσθαι
λέγεται υπό Θηβαίων).

Η παρέμβασή του έγκειται και στη χρήση της λέξης «εγώ» ή «μου»
(φαίνεται) ή «θεωρώ», όταν χρησιμοποιείται, και αποτελεί ένα είδος
«μετρητής» για την εγκυρότητα των γεγονότων.

(9,65) Στις Πλαταιές, μόλις έσπασε η άμυνα των Περσών
από τους Λακεδαιμόνιους, οι στρατιώτες τράπηκαν σε
άτακτη φυγή και κατέφυγαν στο ξύλινο τείχος που είχαν
χτίσει σε Θηβαϊκό έδαφος. Θεωρώ πραγματικό Θαύμα το
γεγονός ότι, μολονότι η μάχη δόθηκε πολύ κοντά στο
άλσος της Δήμητρας, ούτε ένας Πέρσης στρατιώτης δε
βρέθηκε νεκρός πάνω σε ιερό έδαφος και ούτε πάτησε
μέσα, από ότι φαίνεται, ενώ έξω από το ναό και το ιερό
έδαφος βρίσκονταν τόσοι νεκροί. Η γνώμη μου είναι αν
μπορεί κάποιος να έχει γνώμη σχετικά με τέτοια μυστήρια
– ότι η ίδια η Θεά τους εμπόδισε να μπουν, επειδή είχαν
κάψει το ιερό ανάκτορο στην Ελευσίνα» (Αρχ. *Θώμα δε
μοι όπως παρά της Δήμητρος το άλσος μαχομένων .....*).

Η περίπτωση αυτή όμως αφορά πράξεις θαυμαστές είναι κάτι με το
οποίο δε θα ασχοληθούμε στην εργασία αυτή.

β) Το αξιοσημείωτο ή σύμφωνα με τον ίδιο τον Ηρόδοτο, «εκείνο το
οποίο αξίζει να αναφερθεί». Με το τρόπο αυτό ξεχωρίζει αυτό το οποίο θέλει
ή δε θέλει να μεταφέρει «από τους άλλους σ' εμάς». Η επανάληψη αυτής της
έκφρασης φαίνεται ότι αφορά γεγονότα και συνήθειες παρελθόντα.

2,70: «Από τους αμέτρητους και ποικίλους τρόπους
που έχουν για να πιάσουν τους κροκόδειλους θα

περιγράψω αυτόν που μου φαίνεται ότι έχει πιο πολύ ενδιαφέρον»

Αρχ.: .... ή δ' ὧν εμοί δοκέει αξιωτάτη απηγήσιος είναι ταύτην γράφω).

3,125: «Ο Πολυκράτης δολοφονήθηκε με τρόπο ο οποίος Δεν είναι άξιος να περιγράψω και η σωρός του κρεμάστηκε σε ένα σταυρό....» (Αρχ. : *Αποκτείνας δε μιν ουκ αξίως απηγήσιος Οροίτης ανεσταύρωσε...*) (βλ. επίσης 5,65).

γ) Από τη μια άκρη του έργου του Ηρόδοτου έως την άλλη η χρήση της έννοιας «σημαίνει» που είναι αυτό που σε κάνει να βλέπεις και να γνωρίζεις. Ο Epoch Powell, στο «Λεξικό του Ηρόδοτου» (1960), εντοπίζει έξι φορές τη χρήση της λέξης «αξιαπήγητος» (αγγλ: worth description, notable) και εννέα φορές αυτή της λέξης «αξιοθέητος». Μελετώντας αυτά και άλλα παραδείγματα (όπως υποδεικνύονται από τη βιβλιογραφία), θα προσπαθήσω να παραθέσω αυτά που ο Ηρόδοτος θεωρούσε «αξιοθέατα», χωρισμένα σε δυο βασικές κατηγορίες.

A) Λαοί και Πολιτισμοί.

B) Περιγραφές της φύσης.

Το περιοριστικό κριτήριο είναι ότι θα πρόκειται μόνο για υλικά αξιοθέατα (έργα τέχνης, κτίρια, φυσικά «φαινόμενα» κλπ).

Ο ΗΡΟΔΟΤΟΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΛΑΟΥΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥΣ

Η αφήγηση του Ηρόδοτου είναι μια αφήγηση δυναμική. Το στοιχείο της σύγκρισης και το ενδιαφέρον τους για «τους άλλους» (σε σχέση με το δικό του περιβάλλον) είναι ένα χαρακτηριστικό που φαίνεται να του αναγνωρίζουν πολλοί μελετητές. Δυναμικό όμως είναι το έργο του γιατί ναι μεν ο ίδιος είναι «προϊόν της εποχής και τους ποιτισμού του» αλλά και γιατί όπως προειπώθηκε και ο ίδιος εξελίσσεται στην πορεία των ταξιδιών του

ενσωματώνοντας νέες παραστάσεις και γνώσεις. Δεν θα ήταν δυνατό όμως να αφιερώσει σε κάθε έναν από τους τόπους που επισκέφτηκε το ενδιαφέρον του με τρόπο «δίκαιο». Έτσι, κάποιοι από αυτούς φαίνεται να κατέχουν προνομιακή θέση σε σχέση με τους υπόλοιπους. Έτσι, για παράδειγμα, η εκτεταμένη εναπόλησή του με τους Πέρσες αποδίδεται στην προσπάθειά του να αναλύσει τους Ελληνοπερσικούς πολέμους³². Το ίδιο συμβαίνει και με τους Αιγύπτιους για λόγους όμως που μπορεί να είναι λιγότερο ξεκάθαροι. Εξάλλου και η μελέτη του έργου του Ηρόδοτου είναι δυναμική, οι συγγραφείς έρχονται σε διαφωνίες και οι παλιότερες θεωρίες «ανανεώνονται». Πάντως, τα ενδιαφέροντά του εντοπίζονται κυρίως στον κόσμο της Ανατολής³³. Τα σημαντικότερα ταξίδια είναι τα ακόλουθα³⁴.

Περιηγήθηκε στη Μικρά Ασία και επισκέφθηκε μάλλον περισσότερες από μία φορές τις Σάρδεις. Ταξίδεψε με πλοίο από τα ανατολικά προς τα δυτικά στον Εύξεινο Πόντο (4,86) και βρέθηκε στην Κολχίδα (2,104) όπως και στη νοτιοανατολική και ανατολική ακτή της Θράκης (4,83). Δεν υπάρχει βεβαιότητα για το αν επισκέφθηκε τη Θάσο και τη Θράκη όπως και την περιοχή βόρεια του ποταμού Ταύρου. Σίγουρα όμως πήγε στον Ευφράτη και στη Βαβυλώνα όπως και στη Σούσα.

Τα περισσότερα νησιά του Αιγαίου φαίνεται ότι τα γνώρισε με προσωπική αυτοψία : Σκιάθος, Δήλος, Πάρος, Εύβοια (Αρτεμίσιο), Σαλαμίνα, Αίγινα, Σάμος, Κύθηρα. Αμφιβολίες υπάρχουν για το αν πήγε στην Κρήτη. Έχει βρεθεί σε όλη την περιοχή από τη Σπάρτη ως τα Τέμπη, επισκεπτόμενος τα πεδία των μαχών. Προς τα δυτικά, πηγαίνοντας πιθανόν προς την Κυρήνη πρέπει να σταμάτησε στην Κέρκυρα, στη Δωδώνη, στον Αμβρακικό Κόλπο και στη Σικελία, στο Μεταπόντιον και στον Κρότωνα. Στην πορεία του προς τους Θούριους πρέπει να πέρασε και από τη Ζάκυνθο. Ως προς την παραμονή του στην Αθήνα, ο Ηρόδοτος πρέπει να βρίσκονταν εκεί (με μεγαλύτερη σιγουριά) το 431-430 π.Χ. και νωρίτερα το 446-445 οπότε και τοποθετούνται οι διαλέξεις του και η βράβευσή του. Στην Αίγυπτο πρέπει να βρέθηκε μετά το 449³⁵. Χωρίς αυτό να μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια.

---

³² P. Briant, Herodote et la Societe Perse στο «Herodote et les Peuples Non Grecs, Neuf Exposes suivis de discussions» (1998), GENEVE, εκδ.: Fondation de Hardt, 1990 avec la soutien de Montres Rolex S.A., Sodeco S.A. et de la Faculte des Lettres de l'Universite de Geneve.

³³ Σειρά «Αρχαία Ελλην.Γραμματεία», Ηρόδοτος, εκδ.Κάκτος, σ17.

³⁴ ό.π. & MYRES, σ. 5.

³⁵ W.W.How &J. Wells.,σ. 5.

Ο Ηρόδοτος ενδιαφερόταν για φυσικά θέματα και μεγαλοπρεπή οικοδομήματα, είχε όμως και ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον τρόπο ζωής των λαών, για ό τι θα ονομάζαμε «κουλτούρα». Για την έννοια αυτή χρησιμοποιεί τρεις διαφορετικές λέξεις : δίαιτα, ήθεα και νόμοι³⁶. Η δίαιτα αφορά το τι τρώνε και πίνουν οι άνθρωποι (στοιχεία του υλικού πολιτισμού) όπως και το που μένουν, τις κατοικίες τους. Τα ήθεα είναι υποκειμενική έννοια και αφορούν το πολιτισμικό περιεχόμενο μιας κοινότητας. Ανάλογα με τα ήθεα της κάποια κοινότητα χαρακτηρίζονται λιγότερο ή περισσότερο άγριοι. Ο νόμος είναι ένδειξη του πολιτισμού ενός συνόλου. Σύμφωνα με το Η., οι άγριοι λαοί έχουν μόνο ήθεα και όχι νόμους (4.106) :

Οι Ανδροφάγοι είναι οι πιο άγριοι άνθρωποι και δεν έχουν καμιά συναίσθηση του νόμου ή της δικαιοσύνης. Είναι μονάδες. Ντύνονται όπως οι Σκύθες, έχουν δική τους γλώσσα και είναι ο μόνος λαός σε αυτή την πλευρά της γής που τρώει ανθρώπινο κρέας.

Πάντως η έκπληξη του Ηρόδοτου για την ύπαρξη πίστεων και εθίμων δε πρέπει να είναι προσποιητή³⁷. Από όλα αυτά λοιπόν, ο Ηρόδοτος φαίνεται να επιλέγει τα περισσότερα σπάνια, πομπώδη, και παράδοξα. Όσο μεγαλύτερη είναι η διαφοροποίηση τόσο περισσότερο αξίζει το ταξίδι και η συλλογή των εικόνων και των αναμνήσεων³⁸.

4,193: Περνώντας κανείς τους Μάξυες, συναντά τους Ζαύακες. Στη φυλή αυτή, τα πολεμιά άρματα τα οδηγούν οι γυναίκες.

4,194 : Έχουν γείτονες τους Γύζαντες, των οποίων η χώρα έχει άφθονο μέλι από το οποίο αρκετό φτιάχνουν οι μέλισσες, αλλά το περισσότερο παράγεται με μια μέθοδο που επινόησαν οι άνθρωποι. Συνηθίζουν να βάζουν το σώμα τους κόκκινο και τρώνε μαϊμούδες, οι οποίες είναι αμέτρητες πάνω στους λόφους.

Ο Ηρόδοτος μάλλον δεν επιδεικνύει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο να παρουσιάζει τα φυσικά χαρακτηριστικά λαών (π.χ. Αιγυπτίων και Λιβύων)³⁹

³⁶ J.Redfield,σ1.

³⁷ J. Burnet. Η αυγή της Ελληνικής Φιλοσοφίας, (μτφρση. Α. Βαγενά), εκδ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΔΗ, σ. 7.

³⁸ J :Redfiled, σ. 2.

³⁹ Εκτός αν δεν υπήρχε κάποια διαφορά που να τον εντυπωσίαζε.

καθώς και το γενικότερο πνεύμα της εποχής δε τα θεωρούσε ως σημαντική συνιστώσα της αντίληψης των «Ελλήνων» για τους «μη Έλληνες – βάρβαρους». Ο Ηρόδοτος πίστευε ότι «νόμος ο πάντων βασιλεύς»⁴⁰. Έτσι, φαίνεται ότι η αναζήτηση στοιχείων διαφοροποίησης ανάμεσα στους δύο βασικού αυτούς πόλους που συγκροτούν το σύμπαν του να μπορεί να είναι και η αιτία για την οποία τονίζει άμεσα ή έμμεσα, ως αξιοθέατα κάποια από τα θέματα που περιγράφει. Και στο σκηνικό, όπως ο ίδιος «το στήνει» οι Αιγύπτιοι και οι Σκύθες (μαζί με τους Πέρσες) φαίνεται να είναι οι λαοί με τους οποίους ασχολήθηκε περισσότερο⁴¹. Στο σημείο αυτό όμως είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί το εξής : Ο Ηρόδοτος συνδέει άμεσα τον τρόπο ζωής ενός λαού με τη φύση στην οποία αυτός κατοικεί ή κινείται⁴².

Ας δούμε όμως πλέον μερικά ευρήματα για το τι ακριβώς θεωρεί ως αξιοθέατο (προσπαθώντας να ανιχνεύσουμε και γιατί).

ΠΕΡΣΕΣ

Ο Ηρόδοτος επεφύλαξε ιδιαίτερη μεταχείριση στους «νόμους» των Περσών, στους οποίους έκανε εκτεταμένη αναφορά⁴³ :

I, 131-140 : Θα συνεχίσω με μερικά Περσικά έθιμα, τα οποία γνωρίζω από προσωπική εμπειρία. Δεν επιδοκιμάζουν το στήσιμο αγαλμάτων, ναών και βωμών και όποιος κάνει κάτι τέτοιο θεωρείται ανόητος, γιατί πιθανώς, η Περσική θρησκεία δεν είναι ανθρωπομορφική, όπως η Ελληνική..... Όσο για το τελετουργικό, όπως ήδη ανέφερα, όταν θυσιάζουν στους Θεούς τους δεν υψώνουν βωμούς και δεν ανάβουν φωτιά.....όλα αυτά που εμείς συνηθίζουμε, δεν τα κάνουν ποτέ.....

Στη διήγηση αυτή λαμβάνει χώρα και κοινωνιολογικού τύπου ανάλυση, μια προσπάθεια παράθεσης στοιχείων της κοινωνικής στρωμάτωσης της Περσικής κοινωνίας.

I, 133 : Από όλες τις ημέρες του χρόνου, ένας Πέρσης

---

⁴⁰ A. B. Loyd, Η Αίγυπτος και η Λιβύη στον Ηρόδοτο, στο Herodote et les peuples non Grecs, Γενεύη, εκδ.: Fondation Hardt, 1990, σ242-4, μτφρση Β.Ι.Αναστασιάδη (1994). Όπως και P.Briant, υποσημείωση 32.

⁴¹ J.Redfield, σ. 8.

⁴² J.Redfield, σ. 8.

⁴³ P. Briant, σ71.

θεωρεί σημαντικότερη εκείνη των γενεθλίων του και τη γιορτάζει με ένα μεγαλόπρεπο γεύμα. Ένας πλούσιος Πέρσης θα έχει στο τραπέζι των γενεθλίων του ένα ολοκληρω ψητό βόδι, ένα άλογο, μια καμήλα ή ένα γαϊδούρι, ενώ ένας πιο φτωχός θα έχει ένα μικρότερο ζώο. ....όταν έχουν να λάβουν μια σημαντική απόφαση, συζητούν το θέμα μεθυσμένοι και την επόμενη μέρα ο οικοδεσπότης του σπιτιού όπου έγινε η συζήτηση υποβάλλει σε επανεξέταση το θέμα όταν είναι νηφάλιοι. Αν την εγκρίνουν ακόμα είναι οριστική. Αν όχι ξεχνιέται.

134 : Όταν οι Πέρσες συναντιούνται στο δρόμο, μπορεί κανείς να μαντέψει εύκολα από τον τρόπο με τον οποίο χαιρετιούνται αν ανήκουν στην ίδια κοινωνική τάξη ή όχι..... Μετά τους συμπατριώτες τους, τιμούν περισσότερο τους κοντινότερους γείτονές τους και μετά τους αμέσως πιο κοντινούς σε αυτούς και ούτω καθεξής, ενώ η εκτίμησή τους μειώνεται όσο μεγαλώνει η απόσταση και οι πιο μακρινοί είναι οι πιο αξιοκαταφρόνητοι. Θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους από όλους τους άλλους στον κόσμο και αναγνωρίζουν στα άλλα έθνη ένα βαθμό προτερημάτων που μειώνεται ανάλογα με την απόσταση, ενώ το πιο μακρινό ταυτίζεται με το χειρότερο.....

139 : Υπάρχει ακόμα μία ιδιόμορφη που παρατηρείται, ενώ οι ίδιοι δεν την έχουν προσέξει ποτέ : όλα τα ονόματά τους, τα οποία εκφράζουν μεγαλείο ή φυσικά προτερήματα τελειώνουν με το γράμμα σίγμα.....

140 : Οι Πέρσες θάβουν το νεκρό αφού πρώτα αλείψουν όλο το σώμα του με κερί. Οι μάγοι αποτελούν μια παράξενη τάξη, τελείως διαφορετική από τους Αιγύπτιους ιερείς και από οποιοδήποτε άλλο είδος ανθρώπου..... (και αφού αναφέρεται σε κάποιες συνήθειές τους που αφορούν

τις θυσίες) : Τέλος πάντων, πρόκειται για ένα αρχαίο έθιμο, ας τους αφήσουμε λοιπόν να το διατηρήσουν και ας ξαναγυρίσουμε στην ιστορία μας.

Είναι φανερό από την τελευταία αυτή φράση ότι αυτό που τον ενδιαφέρει στην προκειμένη περίπτωση είναι μάλλον ότι μπορεί να είναι χρήσιμο ώστε να εξηγήσει το παρόν.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί για την περιγραφή των κοινωνικών διαφοροποιήσεων στους Πέρσες είναι το ίδιο που χρησιμοποιούταν στον ελληνικό χώρο : πρώτοι, δόκιμοι κλπ⁴⁴. Και ανάμεσα στις διάφορες φυλές των Περσών όμως ο Ηρόδοτος επιλέγει και υπογραμμίζει την ιδιαιτερότητα κάποιων από αυτές :

785 : Ακόμα μια νομαδική φυλή που λέγεται Σαγάρτιοι, η οποία είναι Περσικό Έθνος, μιλάει περσικά και η ενδυμασία της είναι ένας συνδυασμός Περσικών και Πακτωνικών ρούχων. Αυτοί συμμετείχαν με 8.000 ιππείς. Μόνο τα μαχαίρια τους ήταν από χαλκό ή από σίδηρο : Το ασυνήθιστο όπλο που χρησιμοποιούν είναι σχοινιά από πλεγμένες δερμάτινες λουρίδες. Στη μάχη, τη στιγμή που πλησιάζουν τον εχθρό, πετούν τα σχοινιά τους αυτά που έχουν μια θηλειά στην άκρη και τραβούν με δύναμη ότι έπιασαν, άνδρα ή άλογο.....

Οι αναφορές όμως με τις περισσότερες επαναλήψεις γίνονται για τους Αχεμενίδες. Οι αναφορές του Ηρόδοτου στις καθημερινές δραστηριότητες των Περσών είναι «ατελείωτες» : οικογένεια, πολυγαμία, διασκέδαση, σεξουαλικές συνήθειες, θρησκεία, διοικητικό σύστημα, οικονομία και κοινωνική διαστρωμάτωση, στρατιωτική οργάνωση. Στην ενασχόλησή του με την Αίγυπτο όμως φαίνεται ο Ηρόδοτος να προσδίδει λίγο περισσότερο ιστορικό χαρακτήρα⁴⁵.

---

⁴⁴ P. Briant, σ. 76.

⁴⁵ A.B.Loyd, σ. 245 : The subject.....culture ή history(1988).

ΑΙΓΥΠΤΟΣ

Οι Αιγύπτιοι χαρακτηρίζονται (και αυτοί) ως «βάρβαροι», δηλαδή σα λαός με πολιτισμό αντίθετο από αυτό των Ελλήνων⁴⁶. Αν και μάλλον οι περιγραφές του Ηρόδοτου περιέχουν σφάλματα και διαστρεβλώσεις, εντούτοις τα στοιχεία που αφορούν τις διαφορές αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερη προσοχή (αντίστοιχα όμως αντιμετωπίζονται και οι ομοιότητες). Τα βιβλία στα οποία ασχολείται με την Αίγυπτο είναι το 2^ο (ΕΥΤΕΡΠΗ) και η αρχή του 3^{ου} (ΘΑΛΕΙΑ). Ως το πιο χαρακτηριστικό απόσπασμα σχετικά με τη θρησκεία, τα ήθη και τους νόμους τους αναφέρεται το 2,35 · 36⁴⁷.

2,5 : Σχετικά με την Αίγυπτο, όμως, έχω ακόμα πάρα πολλά να αναφέρω επειδή η χώρα αυτή διαθέτει ένα σωρό αξιοσημείωτα πράγματα και τα περισσότερα μνημεία – ανώτερα από κάθε περιγραφή – από οποιοδήποτε άλλο μέρος του κόσμου. Αυτός είναι αρκετός λόγος για να αναφερθώ σε αυτήν.

Το κλίμα της Αιγύπτου και η μοναδική συμπεριφορά του Νείλου.....Δεν είναι τα μόνα αξιοπερίεργα στη χώρα. Οι ίδιοι οι Αιγύπτιοι, με τα ήθη και τα έθιμά τους φαίνεται να έχουν ανατρέψει ακόμα και τις πιο κοινές συνήθειες της ανθρωπότητας. Οι γυναίκες πηγαίνουν στην αγορά και ασχολούνται με το εμπόριο ενώ οι άνδρες μένουν στο σπίτι και υφαίνουν.....Οι άνδρες στην Αίγυπτο κουβαλούν τα βάρη πάνω στο κεφάλι τους, οι γυναίκες στους ώμους. Οι γυναίκες ουρούν όρθιες, οι άνδρες καθισμένοι. ....ότι άπρεπο αλλά απαραίτητο πρέπει να γίνεται ιδιωτικά και ότι δεν είναι άπρεπο πρέπει να γίνεται δημοσίως. Καμιά γυναίκα δεν έχει ιερατικό αξίωμα, στην υπηρεσία Θεού ή Θεάς. Και στις δύο περιπτώσεις υπάρχουν μόνο άνδρες ιερείς. Οι γιοι δεν έχουν καμιά υποχρέωση να γηροκομήσουν τους γονείς τους, αν δεν το θέλουν, ενώ θεωρείται απαραίτητο καθήκον των κοριτσιών είτε το θέλουν είτε όχι.

---

⁴⁶ Ο.π.,σ41.

⁴⁷ A.B.Loyd, σ. 219.

2,36 : Αλλού οι ιερείς έχουν μακριά μαλλιά. Στην Αίγυπτο ξυρίζουν τα κεφάλια τους....Ζουν μαζί με τα ζώα τους, αντίθετα με όλους τους άλλους που ζουν χωριστά από αυτά....όταν γράφουν ή κάνουν υπολογισμούς, αντί να πηγαίνουν όπως οι Έλληνες από αριστερά προς τα δεξιά, οι Αιγύπτιοι πηγαίνουν από δεξιά προς αριστερά και μάλιστα επιμένουν ότι η δική τους είναι η σωστή μέθοδος, ενώ η δική μας είναι αδέξια και άχαρη. Έχουν δύο Τρόπους γραφής : τον ιερό και τον κοινό.

2,177 : Ο Άμασις καθιέρωσε ένα αξιοθαύμαστο έθιμο το οποίο δανείστηκε ο Σόλων και το εισήγαγε στην Αθήνα : Κάθε άνδρας, μία φορά το χρόνο, έπρεπε να δηλώνει μπροστά στο νομάρχη, με ποιό τρόπο κέρδιζε το ψωμί του. Αν αποτύγχανε η πηγή των εσόδων του δεν ήταν τίμια τιμωρούνταν με θάνατο.

Η εγκυρότητα των περιγραφών αυτών τίθεται πολλές φορές σε αμφισβήτηση. Ωστόσο, αυτό μπορεί να οφείλεται σε παρανόηση σχετικά με κάποια τελετουργία από την πλευρά του Ηρόδοτου, ή σε κάποια παράλειψη στην οποία σκόπιμα προβαίνει προκειμένου να τονίσει την αντίθεση που εντοπίζει ανάμεσα σε μια ελληνική και αιγυπτιακή συνήθεια⁴⁸. Και αν αυτά όμως αποτελούν ένα ελάχιστο δείγμα για το τι ξεχώρισε ο Ηρόδοτος στην καθημερινή ζωή των Αιγυπτίων, υπάρχουν και οι περιγραφές του για τα ανθρώπινα κατασκευάσματα. Η λέξη «θώμα» εντοπίζεται πολλές φορές: 2,48 για το Λαβύρινθο, 2,149 για τη λίμνη Μοίρη, 2,155-156 για τα μνημεία της πόλης Βουτώ, στην εκβολή του Νείλου, 2,175 για τα αντίστοιχα της πόλης Σάη.

2,155 : Αναφέρθηκα ήδη αρκετές φορές στο μαντείο της Αιγύπτου, αλλά είναι αρκετά ενδιαφέρον και αξίζει ιδιαίτερη προσοχή.....

Ο ναός της Δητώς όπου βρίσκεται και το μαντείο, είναι ένα πελώριο κτίριο με μια πύλη με ύψος δέκα οργιές.

---

⁴⁸ Σειρά «Αρχαία Ελλ.Γραμματεία»,Ηρόδοτος,εκδ.Κάκτος,σ266-267.

Όμως το πιο καταπληκτικό θέαμα δεν είναι ο ίδιος ο ναός αλλά ένας μικρός ναός μέσα στην περίφραξη, φτιαγμένος από έναν ογκόλιθο. Έχει σχήμα κύβου και κάθε του πλευρά έχει σαράντα πήχεις ύψος και άλλους τόσους μήκος.....

2,156 : Αυτό ήταν σίγουρα το πιο θεσπέσιο πράγμα που είδα εδώ. Το δεύτερο που με εντυπωσίασε περισσότερο είναι το νησί που λέγεται Χέμμισ. Βρίσκεται σε βαθιά, πλατιά λίμνη δίπλα στο ναό και οι Αιγύπτιοι λένε ότι επιπλέει. Εγώ, δεν το είδα ποτέ να κινείται και ούτε φαινόταν στην πραγματικότητα να επιπλέει αλλά όταν το άκουσα σάστισα για το πως θα μπορούσε να υπάρχει νησί που επιπλέει (ακολουθεί εξήγηση για το πως θα μπορούσε το νησί αυτό να ήταν Τεχνητό).

2,175 : (Για την πύλη του ναού της Αθηνάς, στη Σάη) : Το κτίσμα αυτό ήταν η υπέροχη πλύση στο ναό της Αθηνάς, στη Σάη και είναι πολύ ανώτερο από όλα τα άλλα τόσο σε μέγεθος και σε ύψος όσο και στο μέγεθος και την ποιότητα των πέτρινων όγκων που χρησιμοποιήθηκαν.

2,176 : Ο Άμασις πρόσφερε αρκετά αξιοπρόσεκτα για το μέγεθός τους – έργα σε όλους τους σπουδαίους ναούς. Μπορώ να αναφέρω συγκεκριμένα μια μορφή σε πλάγια θέση, ύψος 75 ποδών, μπροστά στο ναό του Ηφαίστου, στη Μέμφιδα.....

Όλα αυτά όμως, όπως είχε προαναφερθεί, εντάσσονται σε μια συγκεκριμένη συστηματική και επεξηγηματική προσπάθεια του Ηρόδοτου για τον κόσμο. Έτσι, εντοπίζει τις ομοιότητες ανάμεσα στα Αιγυπτιακά και στα Λιβυκά έθιμα (4,186 και 168) και όπως εννοείται και με τα ελληνικά (π.χ. 2,48 για τη λατρεία του Διονύσου).

2,48 : Την παραμονή της γιορτής του Διονύσου όλοι ανεξαιρέτως (οι Αιγύπτιοι) θυσιάζουν ένα γουρούνι

μπροστά στο κατώφλι του σπιτιού τους. Μετά τη σφαγή του ζώου, το επιστρέφουν στο χοιροβοσκό που τους το έδωσε. Αυτός απομακρύνει το κουφάρι. Κατά τα άλλα, ο Τρόπος με τον οποίο γιορτάζουν οι Αιγύπτιοι τη γιορτή του Διονύσου μοιάζει με τον ελληνικό, μόνο που οι Αιγύπτιοι δεν έχουν χορούς.....

Η παράθεση αντίστοιχων παραθεμάτων για την Αίγυπτο θα μπορούσε να είναι «ατελείωτη». Ο Ηρόδοτος όμως ασχολήθηκε εκτεταμένα και με τους Λίβυους αν και όχι τόσο όσο με τους Αιγυπτίους.

ΛΙΒΥΗ

Το 4^ο βιβλίο (ΜΕΛΠΙΟΜΕΝΗ) είναι αυτό στο οποίο περιέχεται η μελέτη του Ηρόδοτου για τους Λίβυους και πιο συγκεκριμένα τα εδάφια 168 έως 196. Μία από τις βασικές ιδέες που συναντώνται είναι η ιδιαίτερη «ικανότητά» τους να ενσωματώνουν ή να ενσωματώνονται σε γειτονικούς πολιτισμούς με προνομιακή βέβαια τη θέση των Αιγυπτίων και σε κάποιες περιπτώσεις των Ελλήνων⁴⁹ κ.α.

Ας δούμε μερικά παραδείγματα : Το εξαιρετικό επίπεδο υγείας είναι ένα σημείο στο οποίο στέκεται ο Ηρόδοτος :

4, 187 : Δυτικά από την Τριτωνίδα δεν υπάρχουν άλλες νομαδικές φυλές. Οι άνθρωποι είναι πολύ διαφορετικοί, όχι μόνο στον γενικό τρόπο ζωής τους αλλά και στη συμπεριφορά τους απέναντι στα παιδιά τους. Πολλοί από τους νομάδες – ίσως και όλοι, αν και δεν μπορώ να το πω με σιγουριά- όταν τα παιδιά τους κλείνουν τα τέσσερα χρόνια τους, καίνε τις φλέβες στο κεφάλι τους ή και τους κροτάφους με λίγο λίπος προβάτου, για να μην κατεβαίνει συνεχώς το φλέγμα από το κεφάλι και βλάπτει. Γι' αυτό το λόγο λέγεται πως είναι οι υγιέστεροι άνθρωποι στον κόσμο. Αυτό είναι αλήθεια αν και δεν είμαι βέβαιος ότι αυτός είναι ο λόγος.....

Στο θεματολόγιό του εντάσσονται οι γλώσσες και οι διάλεκτοί τους, οι ενδυμασίες και οι κομμώσεις τους, τα οχήματά τους, τα γαμήλια έθιμα και η

---

⁴⁹ A.B.Loyd, σ. 236-237.

σεξουαλική ηθική, η διατροφή και το παραγωγικό σύστημα, οι θυσίες, οι ταφές, το εμπόριο μέχρι και η απαλλαγή από τις ψείρες κ.α.

4,183:..... Από αυτή τη φυλή είναι η μικρότερη απόσταση Τριάντα ημερών ταξίδι ως τη χώρα των Λωτοφάγων και είναι στα εδάφη της που τα βοοειδή περπατούν προς τα πίσω βόσκοντας. Αιτία αυτής της παράξενης συνήθειας είναι το σχήμα των κεράτων τους που στρέφονται μπροστά και προς τα κάτω. Αυτό τα εμποδίζει να περπατούν κανονικά γιατί, αν επιχειρούσαν να το κάνουν θα καρφώνονταν τα κέρατά τους στο χώμα.....Οι Γαρόμαντες κυνηγούν τους Αιθίοπες Τρωγλοδύτες με άρματα με τέσσερα άλογα, γιατί αυτοί οι άνδρες είναι ταχύτατοι στο τρέξιμο, περισσότερο από κάθε άλλη φυλή που γνωρίζουμε. Τρώνε φίδια και σαύρες και άλλα ερπετά και μιλούν μια γλώσσα που δεν μοιάζει με καμιά αλλά θυμίζει στριγγλιές νυχτερίδας.

Φαίνεται έτσι ότι σε κάθε εδάφιο ο Ηρόδοτος παραθέτει πληροφορίες για περισσότερα από ένα από τα θέματα που τον απασχόλησαν στη Λιβύη, κάνοντας την περιγραφή σαφώς πιο πυκνή αλλά και πιο σύντομη (σε σχέση π.χ. με τους Πέρσες ή τους Αιγυπτίους). Συμπεραίνουμε ακόμη ότι εδώ δε θεωρεί αναγκαία τη χρήση των ίδιων προσδιορισμών όπως πριν. Τα θέματα όμως από μόνα τους ξεχωρίζουν, ίσως όχι όμως στον ίδιο βαθμό ώστε να του προκαλούν την ίδια εντύπωση.

4,191 : Δυτικά από τον ποταμό Τρίτωνα και πέρα από τους Αυσείς, η Λιβύη κατοικείται από φυλές που ζουν σε κανονικά σπίτια και ασχολούνται με τη γεωργία. Πρώτοι έρχονται οι Μάξυες, ένας λαός που αφήνει τα μαλλιά του μακριά στη δεξιά πλευρά του κεφαλιού και τα ξυρίζει στην αριστερή. Βάφουν το σώμα τους με κόκκινη μπογιά και ισχυρίζονται πως είναι απόγονοι των Τρώων.....

Παρά τη λεπτομερή περιγραφή των καθημερινών συνηθειών τους, δεν γίνεται ούτε και εδώ λόγος για τα εξωτερικά χαρακτηριστικά τους. Στο βορειότερο άκρο όμως του Ηροδότειου χάρτη βρίσκονται οι Σκύθες, για τους

οποίους ο συγγραφέας επεφύλαξε ιδιαίτερη μεταχείριση και αυτό γιατί ακριβώς κατοικούν στο άκρο αυτό και έρχονται σε «αντίθεση» με τους Αιγυπτίους που βρίσκονται στο νοτιότερο άκρο του συστήματός του. Στη δική τους λογική, ο καθένας από αυτούς τους λαούς παρουσιάζεται σε μια συνισταμένη δυνάμεων με αντίθετη κατεύθυνση, περικλείοντας κάποιο κεντρικό χώρο στον οποίο και πρέπει αυτές να τέμνονται.

ΣΚΥΘΕΣ

Το βασικό αντικείμενο λοιπόν που τον απασχολεί σε σχέση με τους Σκύθες είναι η σύγκρισή τους με τους Αιγυπτίους⁵⁰. Στην προκειμένη περίπτωση ασχολείται αναλυτικά με την αμοιβαία σχέση φύσης και ανθρώπινης συμπεριφοράς⁵¹. Το 4^ο βιβλίο (ΜΠΕΛΠΙΟΜΕΝΗ) είναι αυτό στο οποίο περιέχονται όλα αυτά. Οι Σκύθες ισχυρίζονται ότι είναι ο νεότερος λαός του κόσμου σε αντιδιαστολή με τους Αιγυπτίους που περηφανεύονται ότι είναι ο αρχαιότερος.

4,5 : Οι Σκύθες λένε πως είναι ο νεότερος λαός και με αυτό τον τρόπο καθορίζουν την προέλευσή τους. Ο πρώτος άνδρας που εγκαταστάθηκε στη μέχρι τότε ακατοίκητη γη τους ήταν κάποιος Ταργίταος, γιος του Δία και μιας κόρης του ποταμού Βορυσθένη – απλώς καταγράφω την παράδοση χωρίς απαραίτητα να την πιστεύω.....

Χωρίς και εδώ να χρησιμοποιεί επιθετικούς προσδιορισμούς, στέκεται με έμφαση σε κάποια από τα καθημερινά δεδομένα της ζωής στη Σκυθία. Έτσι, περιγράφει αναλυτικά το τελετουργικό της κηδείας και της ταφής των βασιλιάδων του (4.71-72) ενώ αυτό είναι η ικανότητά τους να προστατεύουν αποτελεσματικά την πατρίδα τους.

4,46 : Γύρω από τον Εύξεινο Πόντο, όπου ετοιμάζονταν να εκστρατεύσει ο Δαρείος, ζουν εξαιρώντας τη Σκυθία, τα πιο απολίτιστα έθνη του κόσμου. Κανείς δεν θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι έχουν να επιδείξουν κάποιο επίτευγμα πολιτισμού ή ένα σπουδαίο άνδρα, με εξαίρεση και εδώ

---

⁵⁰ J:Redfield, σ. 8.

⁵¹ Πρόκειται για εποχή που έχει βαριά επιρροή στην ανθρώπινη συμπεριφορά, ελλείπει τεχνολογίας.

τον Ανάχαρση. Οι Σκύθες πάντως, μολονότι ως προς τα άλλα δεν τους θαυμάζω, τα κατάφεραν σε έναν τομέα, το σπουδαιότερο ίσως για την ανθρωπότητα, καλύτερα από κάθε άλλο λαό της γης και εννοώ τη διατήρηση της φυλής τους. Πράγματι, έχουν οργανώσει έτσι τη ζωή τους ώστε κάποιος που εισβάλλει στη χώρα τους δεν μπορεί να αποφύγει τον όλεθρο..... Ένας (τέτοιος) λαός .....πως μπορεί να αποτύχει να ματαιώσει τις προσπάθειες ενός εισβολέα όχι μόνο να τον υποδουλώσει αλλά ακόμα και να συγκρουστεί μαζί του;

Και αν αυτό το ερωτηματικό μπορεί να ερμηνευτεί σαν ένδειξη θαυμασμού μία από τις εξηγήσεις που δίνει ο Ηρόδοτος είναι η μορφολογία της Σκυθίας και ιδιαίτερα τα πολλά και μεγάλα ποτάμια (4,47). Πέρα από αυτά δεν εντοπίζει άλλα αξιοπρόσεκτα χαρακτηριστικά. (*Θαυμάσια δε η χώρα αυτή ουκ έχει.....*) εκτός από .....

4,82 : .....Υπάρχει ωστόσο άλλο ένα ενδιαφέρον πράγμα εκτός από αυτά και τις αχανείς πεδιάδες της. Ένα αποτύπωμα του ποδιού του Ηρακλή, που βρίσκεται πάνω σε ένα βράχο, δίπλα στον ποταμό Τύρη. Μοιάζει πολύ με πατημασιά ανθρώπου, μόνο που έχει μήκος δύο πήχεις.

Τα εδάφια στα οποία περιγράφει τα «έθιμα και τις πεποιθήσεις τους – νόμι.....- είναι από το 4,59 ως το 4,75. Το θεματολόγιο περιλαμβάνει τη θρησκεία και τις θυσίες, πολεμικές συνήθειες και μεταχείριση αιχμαλώτων, τη λατρεία των βασιλιάδων και τους όρκους. Η διαφορά με τα θεματολόγια άλλων λαών είναι εμφανής. Από όλα αυτά (τα οποία μπορεί κάποιος να θεωρήσει «αξιοθέατα» μόνο και μόνο γιατί απλά τα μεταφέρει) ο Ηρόδοτος στέκεται με χαρακτηρισμούς σε δύο σημεία.

4,65 ..... Όσο για τα ίδια τα κρανία –και ειδικά αυτά των χειρότερων εχθρών τους – έχουν έναν ιδιαίτερο τρόπο να τα μεταχειρίζονται : κόβουν με πριόνι το τμήμα από τα φρύδια και κάτω και αφού το καθαρίσουν, εφαρμόζουν στην εξωτερική πλευρά του ένα κομμάτι ακατέργαστο δέρμα. Για τον φτωχό αυτό είναι αρκετό, ενώ κάποιος πλούσιος δεν σταματά εκεί αλλά επιχρυσώνει

το εσωτερικό του κρανίου. Και στις δύο περιπτώσεις χρησιμοποιούν το κρανίο για ποτήρι..... και

4,74 : Πρωτύτερα, όμως, πρέπει να σημειώσω ότι στη Σκυθία φυτρώνει κάνναβη, ένα φυτό που μοιάζει με το λινάρι αν και είναι πιο χοντρό και ψηλό.....

4,75 : Μετά, παίρνουν λίγο σπόρο κάνναβης, χώνονται μέσα στη σκηνή και ρίχνουν τους σπόρους πάνω στις καυτές πέτρες. Αυτοί αρχίζουν αμέσως να καπνίζουν, βγάζοντας ατμό που δεν συγκρίνεται με κανένα ατμόλουτρο στην Ελλάδα. Οι Σκύθες το απολαμβάνουν τόσο ώστε ουρλιάζουν από ευχαρίστηση. Αυτό είναι το υποκατάστατό τους για το συνηθισμένο λουτρό με νερό, που δεν κάνουν ποτέ.....

Αυτά είναι μερικά (πολύ λίγα) παραδείγματα από αυτά που ο Ηρόδοτος θεώρησε ως «αξιοθέατα» με την έννοια που δώσαμε στον όρο, σε κάποιους από τους λαούς που περιέγραψε. Το θεματολόγιο χωρίζεται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: Ανθρώπινα κατασκευάσματα και πολιτισμός, όμως κάποιοι λαοί δεν έχουν κτίσματα ισάξια με άλλους ούτε αντίστοιχο πολιτισμό. Υπερέχουν όμως σε άλλα, σημαντικότερα για την ανθρωπότητα, ζητήματα (4,46). Για όλα αυτά όμως έχει υπογραμμιστεί ότι οι «Ιστορίες» δεν είναι απλά μια εξιστόρηση ή / και επεξήγηση των ΕλληνοΠερσικών πολέμων αλλά και μια μεγάλη έρευνα με χαρακτήρα πολιτισμικής ανθρωπολογίας⁵². Όμως, η φύση έχει τονιστεί ότι επενεργεί καταλυτικά στην ανθρώπινη ζωή. Αυτό είναι και το επόμενο θέμα μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ο ΗΡΟΔΟΤΟΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΤΗ ΦΥΣΗ

Το έργο του Ηρόδοτου (στην τελική του μορφή όπως μας μεταφέρεται από τους Αλεξανδρινούς διαμορφωτές του) ξεκινάει με την εξής φράση : «Ο Ηρόδοτος ο Θούριος έγραψε τις ιστορικές του μελέτες για να διατηρήσει τη

---

⁵² J. HARMATTA, Herodotos, Historian of the Cimmerians and the Scythians στο Herodote et Les Peuples Non Grecs. Neuf Exposes suivis de discussions., Γενεύη 1998, εκδ. Fondation Hardt (1990), σ116

μνήμη του παρελθόντος καταγράφοντας τα απίστευτα κατορθώματα (έργα μεγάλα τε και θαυμαστά) τόσο του δικού μας όσο και των ξένων λαών και ειδικότερα για να δείξει γιατί ήρθαν σε σύγκρουση μεταξύ τους».

Για πολλά από αυτά τα γεγονότα ή πράγματα τα οποία περιέγραφε έψαξε τις εξηγήσεις στη φύση :

2,108 : «Όταν έφθασε στην Αίγυπτο ο Σέσωστρις τιμώρησε τον αδελφό του και έπειτα άρχισε να αναθέτει στους αιχμαλώτους διάφορα έργα. Αυτοί επιφορτίστηκαν με το να μεταφέρουν τους τεράστιους πέτρινους ογκόλιθους για τον ναό του Ηφαίστου και να σκάψουν τα κανάλια που συναντά κανείς εκεί μέχρι σήμερα, στερώντας έτσι την Αίγυπτο- μολονότι δεν ήταν καθόλου αυτή η πρόθεσή τους- από τα άλογα και τα αμάξια που χρησιμοποιούσαν για τη μεταφορά φορτίων παλιότερα. Ολόκληρη η Αίγυπτος είναι επίπεδη. Ωστόσο, από τότε και μετά, έγινε ακατάλληλη για τα άλογα ή τη μετακίνηση με κάρρα εξαιτίας των αμέτρητων καναλιών που κυλούν προς κάθε κατεύθυνση και κατακερματίζουν τη χώρα. Σκοπός του βασιλιά ήταν να τροφοδοτήσει με νερό τις πόλεις που βρίσκονται στα ηπειρωτικά και σε κάποια απόσταση από τον ποταμό...γιατί παλιότερα οι κάτοικοί τους, όταν έπεφτε η στάθμη του νερού, είχαν μεγάλη έλλειψη και αναγκάζονταν να πίνουν γλυφό νερό από πηγάδια. Έτσι η Αίγυπτος χωρίστηκε».

Και στην ενασχόλησή του με τη φύση φαίνεται να επικρατεί η γενική άποψη ότι «όσο μακρύτερα (από το κέντρο του κόσμου όπως τον φαντάζονταν) τόσο καλύτερα.

3,116: Είναι φανερό ότι τα βόρεια τμήματα της Ευρώπης, είναι τα πλουσιότερα σε χρυσό, αλλά το πως παράγεται Δεν μπορώ να πω με ακρίβεια.....Οπωσδήποτε όμως, φαίνεται πως πράγματι οι χώρες που βρίσκονται στην περιφέρεια του κατοικημένου κόσμου βγάζουν τα προϊόντα που θεωρούμε τα πιο σπάνια και όμορφα».

Έτσι, στο εδάφιο 3,103 εντοπίζεται μια φράση που ίσως είναι από τις περιεκτικότερες για το τι ο Ηρόδοτος θεωρεί (μη) αξιοθέατο :

«Δεν υπάρχει λόγος να περιγράψω μια καμήλα γιατί οι Έλληνες έχουν εξοικειωθεί με την όψη της.....»

Το ενδιαφέρον του προσελκύουν (εκτός από τα ζώα) οι θάλασσες και τα ποτάμια, τα βουνά ενώ ασχολείται και με τις κλιματολογικές συνθήκες και τη μετεωρολογία⁵³. Ένα από τα αντικείμενα το οποίο φαίνεται να τον ευχαριστεί πάρα πολύ όταν το ασκεί είναι η χωρομέτρηση, η μέτρηση των διαστάσεων δηλαδή είτε ενός ανθρώπινου κατασκευάσματος είτε μιας φυσικής χωρικής ενότητας, ενός τοπίου που βρίσκεται μπροστά στα μάτια του⁵⁴. (βλ. 2,124 έως 127 για το μέγεθος και την κατασκευή των πυραμίδων του Χέοπα).

4,85: .....Εκεί, καθισμένος στο ύψωμα που υπάρχει δίπλα στα στενά (ο Δαρείος) ατένισε τον Πόντο – ένα θέαμα που αξίζει πραγματικά να δει κάποιος. (.....εθηείτο τον Πόντον, εόντα αξιοθέητον). Καμία θάλασσα δεν μπορεί να συγκριθεί με αυτήν (*Πελαγέων γάρ απάντων πέφυκε θωμασιώτατος*). Έχει μήκος έντεκα χιλιάδες εκατό στάδια και πλάτος τρεις χιλιάδες τριακόσια στο πλατύτερο σημείο της. Το στόμιό της έχει πλάτος τέσσερα στάδια περίπου και το μήκος του Βόσπορου, του στενού περάσματος που οδηγεί εκεί όπου χτίστηκε και η γέφυρα, είναι σχεδόν εκατόν είκοσι στάδια. Ο Βόσπορος ενώνεται με την Προποντίδα που έχει πλάτος περίπου πεντακόσια στάδια και μήκος χίλια τετρακόσια και καταλήγει στον Ελλήσποντο, ένα επίσης στενό πέρασμα περίπου επτά στάδια πλατύ αλλά τετρακόσια μακρύ. Ο Ελλήσποντος οδηγεί στην ανοιχτή θάλασσα που ονομάζουμε Αιγαίο.

2,149 : Όσο εκπληκτικός και αν είναι ο λαβύρινθος, η γειτονική λίμνη Μοίρη είναι ακόμα πιο εκπληκτική (.....εόντος τοιούτου θώμα έτι μέζον παρέχεται η Μοίριος καλεομένη λίμνη....). Η περιφέρειά της έχει μήκος τρεις

⁵³ Ph. E. Legrand, Herodote, Index Analytique, 1954.

⁵⁴ F. Hartog, σ. 500.

χιλιάδες εξακόσια στάδια ή εξήντα σχοίνοι, ίση δηλαδή με το μήκος όλων των Αιγυπτιακών ακτών.....

Εκτός από τις διαστάσεις φαίνεται όμως ότι προσπαθεί ενίοτε να υπολογίσει και αποστάσεις ανάμεσα σε διάφορα χαρακτηριστικά σημεία (βλ. 5,52 για τις αποστάσεις από τη Λυδία ως και μετά από την Αρμενία και νότια προς τον ποταμό Τίγρη).

Για τις μετρήσεις του φαίνεται ότι χρησιμοποιεί τόσο τις ελληνικές όσο και τις τοπικές κάθε φορά μονάδες μέτρησης⁵⁵. Το πνεύμα αυτό βέβαια, της εκλογίκευσης και της ερμηνείας των πραγμάτων με κοινά αποδεκτά όρους δεν είναι κάτι το οποίο ο Ηρόδοτος αντιλαμβάνεται και εφαρμόζει μόνος του. Από τον 6^ο αι. ήδη, η γεωμετρία, τα μαθηματικά και γενικά μια μορφή επιστημολογικής σκέψης είχαν κάνει την εμφάνισή τους στη Μικρά Ασία⁵⁶. Ο ίδιος ο Ηρόδοτος, που προέρχεται από τα μέρη αυτά, προσπαθεί να χαρτογραφήσει το γνωστό κόσμο και να τον μεταφέρει, να τον κάνει ορατό – κατανοητό στους υπόλοιπους- σε μια εποχή όπου η γεωγραφία αποκτά φιλοσοφικές διαστάσεις. Έτσι, ίσως ο χαρακτηρισμός ενός φαινομένου (φυσικού ή πολιτισμικού) σαν αξιοθέατο αν αποτελεί και την αξιολόγηση των περιεχομένων ενός χάρτη που απλά δεν έχει τη μορφή των χαρτών όπως τους ξέρουμε σήμερα.

ΠΟΤΑΜΙΑ

Ο Ηρόδοτος ασχολήθηκε πολύ με τα ποτάμια και τη λειτουργική αξία τους για τους λαούς που ζούσαν τότε γύρω από αυτά. Μια τέτοια λειτουργικότητα μάλλον δε συναντάται στον ελληνικό χώρο καθώς εδώ οι ποταμοί δεν είναι πλωτοί. Έτσι, στην Αίγυπτο τον εντυπωσιάζει ο Νείλος και ασχολείται εκτεταμένα μαζί του.

2,19 .....Αυτό που θα ήθελα ιδιαίτερα να μάθω είναι γιατί η στάθμη του νερού αρχίζει να ανεβαίνει όταν αρχίζει το θερινό ηλιοστάσιο.....Κανείς στην Αίγυπτο δε μπόρεσε να μου δώσει την παραμικρή εξήγηση αυτού του φαινομένου παρά τις επίμονες προσπάθειές μου.....

2,21 ..... Ο Νείλος έχει αυτά τα θαυμαστά

⁵⁵ Βλ. Η 2,6 (Ευτέρπη) για αντιστοιχία αιγυπτιακών και ελληνικών μονάδων.

⁵⁶ C. Jacob, *Geographie et Ethnographie en Grece ancienne*, εκδ Armand Cursus, σ. 36.

χαρακτηριστικά....(λόγω δε ειπείν θωμασιωτέρη).

Στη Σκυθία αντίθετα, ο Δούναβης αποτελεί εμπόδιο για την κίνηση εχθρών και φίλων και η ζωή για τους ανθρώπους το χειμώνα είναι πολύ δύσκολη.

4,28 : Όλη αυτή η περιοχή που περιγράφω έχει εξαιρετικά δύσκολους χειμώνες. Οκτώ μήνες το χρόνο το κρύο είναι ανυπόφορο. Η θάλασσα παγώνει επίσης. ....

4,46-7. Ένας λαός χωρίς οχυρωμένες πόλεις που ζει σε κάρα.....μαθημένος να πολεμά με τόξα και βέλη...και που εξαρτάται για την τροφή του όχι από τη γεωργία αλλά από τα ζώα του, πως μπορεί να αποτύχει να ματαιώσει τις προσπάθειες ενός εισβολέα όχι μόνο να τον υποδουλώσει αλλά ακόμα και να συγκρουστεί μαζί του;

Σ' αυτό του βοηθά και η μορφολογία της χώρας τους, αφού είναι μια απέραντη πεδιάδα με πλούσιο έδαφος, άφθονο νερό, εξαιρετικά λιβάδια και ποτάμια που συναγωνίζονται σε αριθμό τα κανάλια της Αιγύπτου....

Ακολουθεί εκτενέστατη περιγραφή οκτώ πλωτών ποταμών της Σκυθίας που καταλαμβάνει δέκα εδάφια (4,48-57). Ο Ηρόδοτος σαφώς αντιλαμβάνεται ότι η ανθρώπινη ζωή είναι ένα περίπλοκο πλέγμα, μια αδιαίρετη συνισταμένη πολλών δυνάμεων. Μια από τις βασικές είναι η φύση η οποία επιβάλλει, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο άλλοτε βαθμό τις λεγόμενες πολιτισμικές συνήθειες. Πρέπει να σημειώσουμε βέβαια ότι η σχέση του ανθρώπου με τη φύση εκείνη την εποχή ήταν πολύ περισσότερο «άνιση» από ότι είναι σήμερα και η κοινωνιολογική έννοια της «αλλοτρίωσης» θα είχε τουλάχιστον πολύ μικρότερο βαθμό έντασης. Έτσι μπορεί να εξηγείται η εκτεταμένη ενασχόλησή του με το φυσικό στοιχείο. Μια ενασχόληση η οποία σε κάθε περίπτωση δεν έχει λιγότερη αξία από αυτή για τον πολιτισμό και που σίγουρα δεν είναι αδιαίρετη από αυτή. Ως προς το «αξιοθέατο», αυτό που προτείνει είναι σίγουρα αυτό που είναι μακριά και άγνωστο από τα πάτρια του εδάφης αλλά και από άλλα που έχει επισκεφθεί.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το έργο του Ηροδότου φαίνεται να είναι μία προσπάθεια να καταστεί αρχικά γνωστός και εν συνεχεία ερμηνεύσιμος ένας εντελώς καινούριος, για εκείνον και τους συμπολίτες του, κόσμος.

Είναι η εποχή όπου οι συνθήκες έχουν κάνει τις μετακινήσεις σχετικά ευκολότερες ενώ τα φιλοσοφικά ρεύματα είναι σε ανάπτυξη, αναζητώντας νέες γνώσεις και εξηγήσεις για διάφορα φαινόμενα. Το εμπόριο επίσης κατά την εποχή εκείνη, είναι σε ιδιαίτερη άνθηση.

Το ερώτημα «Γιατί ταξίδεψε ο Ηρόδοτος;», είναι ένα ερώτημα στο οποίο μόνο υποθετικές απαντήσεις μπορούν να δοθούν.

Περισσότερο σίγουροι είμαστε για το τι έκανε στα ταξίδια αυτά.

Αναγκαστικά επιλέγει μόνο κάποια γεγονότα ,πράγματα ή καταστάσεις ,ανάμεσα σε όσα βλέπει, ενώ απορρίπτει κάποια άλλα.

Ανάμεσα σε αυτά τελικά που παραθέτει στο έργο του, ξαναεπιλέγει ορισμένα για να τα «τονίσει» ως σημαντικότερα από τα υπόλοιπα.

Αυτά που του προξενούν τη μεγαλύτερη εντύπωση είναι αυτά που τοποθετούνται γεωγραφικά σε μεγαλύτερη απόσταση από το κέντρο του χάρτη, όπως τον έχει σχηματίσει στο μυαλό του (την Ιωνία).

Ο μοναδικός τρόπος για να μεταφέρει στο μυαλό των ανθρώπων ό,τι εκείνος είδε, σε μια εποχή κατά την οποία η γραφή και η ανάγνωση δεν ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένες και δεν υπήρχε φυσικά και η τεχνολογία οπτικοακουστικών μέσων, ήταν ο προφορικός λόγος.

Η φήμη μάλιστα ως παράγωγο του προφορικού λόγου, φαίνεται πως ήταν το μέσο εκείνο που μετέφερε τη μοναδικότητα ή την ιδιαίτερη αξία κάποιων πραγμάτων ενώ η όλη περιγραφή πλαισιωνόταν από το μετά- ή υπερφυσικό κλίμα της θρησκείας .

Ό,τι έβλεπε κάποιος ταξιδιώτης πρέπει να το έβλεπε (μάλλον) μία μοναδική φορά.

(Οι υπόλοιποι απλά άκουγαν τις περιγραφές του και ίσως να «φούντωναν» από περιέργεια καθώς, χωρίς να έχουν καμία δυνατότητα να δουν εικόνα του περιγραφόμενου θέματος, την έφτιαχναν μέσα στο μυαλό τους, με τη φαντασία τους, όπως ακριβώς κάνουν τα μικρά παιδιά όταν ακούνε ένα παραμύθι.

Η εικόνα αυτή βέβαια ήταν μείγμα των περιγραφών αλλά και των αντιλήψεων που προέφεραν οι ακροατές).

Αν προσθέσουμε σε αυτό και την δυσκολία των μετακινήσεων, τότε ο ταξιδιώτης την εποχή εκείνη ίσως να ήταν κάποιο πρόσωπο με ιδιαίτερη θέση μέσα στη κοινωνία.

Μέσα λοιπόν σε αυτή τη διαδικασία, όπου ο Ηρόδοτος επιθυμεί να μεταφέρει όσα είδε, σίγουρα επιλέγει μόνο κάποια από αυτά ως «αξιοθέατα», χρησιμοποιώντας κάποια κριτήρια.

Λειτουργεί και αυτός δηλαδή (κατά την διάρκεια του ταξιδιού του), σαν κάποιον από τους ακροατές του, εντυπωσιάζεται, ερευνά και κρίνει το αντικείμενό του σε μια δυναμική και σύνθετη διαδικασία.

Πρόκειται σίγουρα για ταξίδι σε άγνωστο περιβάλλον.

Αυτό το «καινούργιο άγνωστο» είναι που φαίνεται να καταλαμβάνει ιδιαίτερη θέση στο κατάλογο των «αξιοθέατων». Αυτά βέβαια είναι αναπόφευκτο, να μην τα συγκρίνει με το οικείο του περιβάλλον αλλά και μεταξύ τους.

Μια περιγραφή χωρίς την παραπάνω σύγκριση, δεν θα είχε κανένα απολύτως νόημα, όχι μόνο τότε αλλά ούτε και σήμερα.

Με τη σύγκριση εξάλλου τα πράγματα στο προφορικό λόγο μπορούν να γίνουν περισσότερο σαφή και πιο κατανοητά, ειδικά αν δεν έχεις μπροστά σου κάποια εικόνα του αντικειμένου.

Πολλές φορές όμως τώρα πια στις λεγόμενες «Ηροδότειες Σπουδές» (όρος που χρησιμοποιείται), η μελέτη δεν περιλαμβάνει μόνο την εξέταση του πρωτότυπου κειμένου ή την διασταύρωση της αξιοπιστίας του.

Οι επιστήμονες έχουν προβεί στη συγγραφή αναλύσεων, χιλιάδων σελίδων, με αντικρουόμενες ενίοτε απόψεις.

Κάποιες από αυτές «αντέχουν» στο πέρασμα του χρόνου ενώ άλλες φαίνεται να αμφισβητούνται εντονότερα ή ακόμα και να απορρίπτονται.

Κάτι το οποίο πάντως πρέπει να υπογραμμισθεί, είναι το ότι οι « Ιστορίες» του Ηροδότου δεν ήταν μια περιγραφή γεγονότων της ζωής του παρελθόντος του.

Ήταν μια περιγραφή του παρόντος του, όπου η μελέτη του παρελθόντος έχει θέση ως εργαλείο ερμηνείας ή ως παράδειγμα-πρόταση προς υιοθέτηση από

το ακροατήριό του.⁵⁷ Έτσι, σημειώνει π.χ. χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν κάποιο λαό από έναν άλλο και μάλιστα αυτά που κάποιος Έλληνας θα θεωρούσε ιδιαίτερα και μοναδικά, άρα απωθητικά ενδιαφέροντα.⁵⁸

Θα μπορούσε τότε, με βάση μια τέτοια λογική, ο Ηρόδοτος να παρομοιασθεί σαν ένας Max Weber της εποχής του; Σίγουρα πάντως το έργο του αποτέλεσε μια «γέφυρα» για να περάσουν οι Έλληνες σε κάποιο άλλο κόσμο.

Με βάση την παραπάνω διαπίστωση, **το αξιοθέατο στον Ηρόδοτο έχει λειτουργική αξία**⁵⁹ και ο χαρακτηρισμός του σαν τέτοιο είναι το **μέσο για να έλξει τη προσοχή του κοινού** του, όπως κάνουν ενίοτε σήμερα οι δημοσιογράφοι⁶⁰ οι οποίοι όταν υποστηρίζουν πως ένα γεγονός αποτελεί μια καταπληκτική ιστορία, δεν εννοούν μόνο ότι μπορούν να γράφουν κείμενα σχετικά με αυτό, αλλά και ότι η ασυνήθιστη αυτή φύση του ή η συγκίνηση η οποία θα προκαλέσει, το καθιστούν αντικείμενο θαυμασμού.

Εξάλλου η ασυνήθιστη φύση των πραγμάτων είναι ότι έλκει το ενδιαφέρον μας και μάλιστα ο Ηρόδοτος επιχειρεί να αποκαλύψει επιπλέον κρίσιμα ζητήματα της ανθρώπινης ζωής και αθέατες πλευρές του φυσικού και του θεϊκού στοιχείου, που περιλαμβάνονται σε αυτή.

Κάποιες φορές μάλιστα, ο Ηρόδοτος, παρεμβάλλει στη ροή της διήγησής του κάποιο γεγονός φαινομενικά ασύνδετο με αυτήν, θεωρώντας ίσως πως πρέπει, ό,τι αξίζει, να το παραθέσει για κάποιον ενδιαφέροντα λόγο.

(βλ.Θ,106: Ο Ερμότιμος, υπασπιστής του Ξέρξη, εκδικείται τον Πανιώνιο, δουλέμπορο, ο οποίος τον είχε ευνουχίσει στο παρελθόν, αναγκάζοντάς τον να ευνουχίσει ο ίδιος τα παιδιά του και τα παιδιά του εκείνον. Η εκδίκηση αυτή παρομοιάζεται, σύμφωνα με τα λόγια του Ερμότιμου, σαν θεϊκή ενέργεια και παράδειγμα για το ότι δεν μπορείς ποτέ να ξεφύγεις από τη Θεία Δίκη).

Έτσι, **το «αξιοθέατο» εδώ, φαίνεται να αποκτά και διδακτική διάσταση, ηθικολογικού περιεχομένου.**(Βέβαια, δε πρόκειται στη προκειμένη περίπτωση για «αξιοθέατο» της κατηγορίας που έγινε προσπάθεια να μελετηθεί στην εργασία αυτή όπως ένα φυσικό φαινόμενο ή ένα κτίριο).

---

⁵⁷ J.Redfield, σ11.

⁵⁸ Ο.π., σ1.

⁵⁹ J.Romm, σ143.

⁶⁰ Ο.π., σ144.

Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι το έργο του Ηροδότου έγινε αντικείμενο πολλαπλών ερμηνειών και οι διαπιστώσεις του εισέπραξαν, εκτός από ενδιαφέρον ή/και θαυμασμό, ειρωνείες, σαρκασμό και απόρριψη από μέλη της επιστημονικής κοινότητας .(Π.χ. η γνώση του για την αιγυπτο-λιβυκή καταγωγή της θεάς Αθηνάς ή και των υπολοίπων Ολύμπιων Θεών).⁶¹

Νεότερες εκδοχές (για μια εναλλακτική ερμηνεία του Ηροδότου βλ. Black Athena), υποστηρίζουν πως ο Ηρόδοτος υπήρξε υπέρμαχος υποστηρικτής της διαπολιτισμικής καταγωγής των Ελλήνων, σε μια εποχή όπου αυτοί προέβαλαν έντονες «εθνικιστικές» τάσεις.

Όσον αφορά τον Αριστοτέλη, και αυτός πρέπει να επηρεάστηκε πολύ από την διδασκαλία του Ηροδότου για την Αίγυπτο.

Με βάση λοιπόν την παραπάνω υπόθεση, θα ήταν άτοπο το ερώτημα για το κατά πόσο το Ηροδότειο Έργο (με την αρχική του μορφή και όχι την Αλεξανδρινή), επηρέασε και τον Μέγα Αλέξανδρο, μέσω του Αριστοτέλη:

Μήπως όλα αυτά τα αξιοθέατα ξεσήκωσαν τον ενθουσιασμό ή την περιέργειά του και έγιναν η αφορμή για μια τεράστια εκστρατεία παγκόσμιας ιστορικής σημασίας;

Πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι ο Ηρόδοτος είναι ίσως ο πρώτος αρχαίος συγγραφέας στον οποίο αναζητώνται τα ίχνη των Επτά Σοφών:

1,29.....όλοι οι μεγάλοι σοφοί από την Ελλάδα,
ο ένας μετά τον άλλο
επισκέπτονταν την πρωτεύουσα.
Ο πιο σπουδαίος από
αυτούς ήταν ο Σόλωνας.....

ενώ στο

1,30 Για το λόγο αυτό λοιπόν- και χωρίς αμφιβολία
και για την απόλαυση του ταξιδιού- ο Σόλωνας
έφυγε από την πατρίδα του και αφού επισκέφθηκε

---

⁶¹ M.Bernal, ‘‘Black Athena, Les racines afro-asiatiques de la civilisation classique (V.1)’’, Γαλλική έκδοση , μτφρση από τα αγγλικά (πρωτότυπο:1987), Paris, Presses Universitaires de France 11/1996, σ42 και 77.

την αυλή του Άμαση στην Αίγυπτο, πήγε στις Σάρδεις
για να γνωρίσει τον Κροίσο.....

Θα ήταν βέβαια σφάλμα να υποστηρίζαμε αβίαστα ότι «τους χειρίστηκε»
όπως θα το κάναμε εμείς σήμερα. Ωστόσο , υπάρχουν ενδείξεις ότι οι
αναφορές του σε αυτούς δεν είναι τυχαίες και ότι ο τρόπος σκέψης του πρέπει
να επηρεάστηκε από εκείνους .⁶²

Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει και η ερμηνεία του όρου «Θεωρία».

Πρόκειται για σύνθετη λέξη, με συνθετικά το «Θεός» και το «ορώ» (εκδοχή
των Andre & Baslez), και το «Θεωρός» μεταφορικά, αποδίδεται σαν εκείνος ο
οποίος παρατηρεί ένα ενδιαφέρον θέαμα.

3,139....Πολλοί Έλληνες επισκέπτονταν τη χώρα (Αίγυπτο)
για τον ένα ή τον άλλο λόγο.. Άλλοι...και άλλοι ίσως
από απλή περιέργεια για να δουν τι
υπάρχει εκεί.
(...οι δε τινες και αυτής της χώρας θεηταί).

4,76.....Ο πρώτος (Ανάχαρης) ήταν μεγάλος ταξιδευτής και
είχε πλούσιες γνώσεις, όπως απέδειξε άλλωστε, από
πολλά μέρη του κόσμου.....
(...επειτέ γην πολλήν θεωρήσας και αποδεξάμενος
κατ'αυτήν σοφίην πολλήν...).

Μερικά από τα θέματα τα οποία ο Ηρόδοτος θεώρησε ενδιαφέροντα
(αξιοθέατα), νομίζω ότι παρουσιάστηκαν σε αυτή την εργασία με βασικό
άξονα τα φυσικά φαινόμενα, τα οικοδομήματα και τις ανθρώπινες συνήθειες.
Η έννοια του «αξιοθέατου» φαίνεται να αποκτά όχι μόνο την **θέση**
«φίλτρου» αξιολόγησης των πληροφοριών που μεταδίδει, αλλά και **ρόλο**
«καταλύτη» για εκείνους που λαμβάνουν την πληροφορία, καθώς

---

⁶² Βλ. σχετικά: Andre&Baslez, κεφ.: "Voyage et Culture", σ285.

Jacqueline De Romilly, Les Grands Sophistes Dans L'Athenes de Pericles, κεφ.:
Herodote, Premices de la Legende, Paris, Edition de Fallois.

A.Busine, Les Sept Sages de la Grece Antique (Transmission et utilisation d'un
patrimoine legendaire d'Herodote a Plutarque), Paris, Boccard, 2002, σ39-60.

τους ωθεί (ή τουλάχιστον προσπαθεί να το κάνει) στο να την επεξεργασθούν και να την χρησιμοποιήσουν.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αν τελικά δεχθούμε την εκδοχή του J.Herrington, ο οποίος παρομοίασε τον Ηρόδοτο με Κένταυρο θα είχε ίσως ενδιαφέρον ένας παράδοξος φαινομενικά παραλληλισμός με τους Μινώταυρους του Πικάσο.⁶³

Ο μεγάλος αυτός ζωγράφος ενδιαφέρθηκε πολύ για την ελληνική αρχαιότητα και σε μεγάλο αριθμό έργων του, το κεντρικό θέμα αποτελούν μινωταυροειδείς και κενταυροειδείς μορφές.

Το 1933 του προτάθηκε η εικονογράφηση του εξώφυλλου του πρώτου τεύχους της καλλιτεχνικής επιθεώρησης «Minotaure» που εξέδιδε ο Έλληνας κριτικός Τεριάντ (Στρ.Ελευθεριάδης).

Ο Πικάσο τότε δήλωνε: « Αν κάποιος σημείωνε πάνω σε ένα χαρτί όλες τις διαδρομές που διήνυσα και τις ένωνε μεταξύ τους με μία γραμμή, θα σχεδίαζε ενδεχομένως ένα Μινώταυρο».

Πολλοί επιστήμονες έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι μορφές αυτές αναπαριστούν τον ίδιο τον καλλιτέχνη, ενώ η Νίκη Λοϊζίδη,(καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης στο Α.Π.Θ.), για το έργο «Ο Τυφλός Μινώταυρος

---

⁶³ Βλ.σχετικά: Ένθετο "Επτά Ημέρες", εφ.Καθημερινή, 5/9/2004, άρθρα των D.Triboux (Υπεύθυνος Έρευνας και Τεκμηρίωσης Μουσείου Πικάσο, Παρίσι), Ν.Λοϊζίδη (καθηγήτρια Ιστορίας Τέχνης, Α.Π.Θ.), Χρ. Μπουλώτη (Αρχαιολόγος-συγγραφέας).

οδηγείται από ένα μικρό κορίτσι που κρατάει αγριολούλουδα» (οξυγραφία, 1934, Παρίσι, Μουσείο Πικάσο, Σειρά Βολάρ), είπε:

«Τα πάθη του τυφλού Μινώταυρου-Οιδίποδα ενσαρκώνονται από τον Πικάσο, αποκαλύπτοντας έτσι την υπαρξιακή του αγωνία».

Θα μπορούσε λοιπόν με αυτή την έννοια ο Ηρόδοτος-Κένταυρος να ταυτίσει τις αναζητήσεις και τις αγωνίες του με τον Πικάσο-Μινώταυρο;

Και εάν δικαιούμαστε να επεκτείνουμε το ερώτημα, πως θα ενεργούσε ένας Ηρόδοτος στην εποχή μας;